

**STRATEGIJA OŽIVLJAVANJA,
PROMOVISANJA I ODRŽIVOG
KORIŠĆENJA KULTURNOG NASLEĐA
OPŠTINA RAŽANJ (SRBIJA) I
BOBOVOG DOLA (BUGARSKA)
2021-2025.**

RAŽANJ, SEPTEMBAR 2021. GODINE

Interreg - IPA CBC
Bulgaria - Serbia

*№ CB007.2.13.173 „Folklore in cross-border
region - key to European cultural identity“*

Sadržaj

1. UVOD.....	4
2. ANALIZA STANJA.....	7
2.1 Ražanj.....	7
2.1.1 Osnovne informacije.....	7
2.1.2 Stanovništvo.....	12
2.1.3 Istorija.....	14
2.1.4 Religija.....	14
2.1.5 Ekonomska situacija.....	15
2.2 Bobov Dol.....	17
2.2.1 Osnovne informacije.....	17
2.2.2 Stanovništvo.....	20
2.2.3 Istorija.....	20
2.2.4 Religija.....	21
2.2.5 Ekonomska situacija.....	23
3. KULTURNO-ISTORIJSKI SADRŽAJI.....	25
3.1 Ražanj.....	25
3.1.1 Ustanove kulture i aktivnosti.....	25
3.1.2 Spomenici kulture.....	29
3.1.4 Nematerijalna baština.....	30
3.2 Bobov Dol.....	30
3.2.1 Ustanove kulture i aktivnosti.....	30
3.2.2 Spomenici kulture.....	31
3.2.4 Nematerijalna baština.....	32
4. TURIZAM.....	33
4.1 Ražanj.....	33
4.2 Bobov Dol.....	36

5. SWOT ANALIZA.....	37
6. VIZIJA, PRIORITETI I STRATEŠKI CILJEVI PREKOGRANIČNE SARADNJE RAŽNJA I BOBOVOG DOLA.....	40
6.1 Prioriteti.....	43
6.2 Strateški ciljevi	44
6.3 Mehanizmi postizanja strateških ciljeva	45
6.4 Procena rizika	46
7. MENADŽMENT STRATEGIJE.....	47
8. AKCIONI PLAN	48

1. UVOD

Prekogranična saradnja između Republike Bugarske i Republike Srbije je jedna od osovina u razvoju odnosa između dve Balkanske zemlje. Republika Bugarska od 01.01.2007.g. je deo velike porodice Evropske unije, a Republika Srbija ima u procesu pristupanja Evropskoj uniji. Stimulisanje zajedničkog razvoja, pre svega pograničnih oblasti je u skladu sa novim realnostima u Evropskoj regionalnoj politici. Prekogranična saradnja može i treba da se razmatra i kao inovativni pristup i regionalno planiranje, koji je kako specifičan, tako i dobitnički, ukoliko bude primenjivan u skladu sa lokalnim uslovima. Njegova inovativnost se sastoji u tome što se njime usklađuju „individualni“ modeli i politike razvoja susednih zemalja. S druge strane, ovaj pristup u potpunosti menja ulogu granica - od prepreka koje razdvajaju, one se pretvaraju u simbol „vrata prema drugima“, u faktor prosperiteta.

Opštine Ražanj u Srbiji i Bobov Dol u Bugarskoj teže da uspostave odnose dobrosusedske saradnje. Zajednički projekat u oblasti kulturnog nasleđa potvrđuje da prekogranična saradnja ima višestruke pozitivne efekte na razvoj pograničnog regiona. Izrada ove strategije ima za cilj da doprinese razvoju prekogranične saradnje izgrađivanjem kapaciteta u oblasti strateškog planiranja u oblasti oživljavanja, promovisanja i održivog korišćenja kulturnog nasleđa.

Kao entiteti, teritorije opština Ražanj i Bobov Dol mogu se okarakterisati kao periferne i zaostale za obe strane, ali istovremeno i teritorija sa značajnom razvojnom perspektivom. Obe opštine imaju veoma loše demografske pokazatelje, sa relativno visokom stopom nezaposlenosti.

Da bi se ostvarila željena politika prosperiteta i intenzivnog ekonomskog i socijalnog razvoja prigraničnih teritorija neophodan je planski pristup valorizovanju potencijala kulturnog nasleđa koje je stalno dostupno kako lokalnim zajednicama koje tamo žive, tako i potencijalnim posetiocima koje treba privući. Na osnovu toga i kao rezultat intenzivnih kontakata i konsultacija, sačinjena je zajednička vizija razvoja, ciljeva i konkretnih mera, koji bi poslužile kao osnov za realizovanje zajedničkih projekata.

Izrada ove Strategije omogućena je kroz projekat opštine Ražanj naslovljen “Folklor u prekograničnom regionu – ključ za evropski kulturni identitet”, a podržan od strane Interreg IPA programa prekogranične saradnje Bugarska-Srbija.

Kultura predstavlja ono što jesmo i ono što oblikuje naš identitet a kulturno nasleđe koje čini literatura, umetnost i spomenici kulture, kao i zanati, običaji i nacionalna kuhinja, predstavlja kičmu jedne kulture. Kulturno nasleđe predstavlja kulturnu vrednost jednog naroda, svedoči o njegovoj istoriji i identitetu, i utiče na razvoj društva, a način na koji se jedno društvo odnosi prema svom kulturnom nasleđu utiče na način na koji će ih se potomci sećati, stoga je briga o kulturnom nasleđu moralna obaveza svakog društva. Što je nasleđe očuvanije, to je otvorenije

prema spoljnim uticajima i omogućava lakše razumevanje drugačijeg identiteta od svog matičnog. Stavljanje kulture u srce razvojnih politika predstavlja bitnu investiciju u budućnost i preduslov je za uspešnu globalizaciju zasnovanu na vrednovanju kulturne raznolikosti.

Kultura ima značajnu ulogu u postizanju održivog razvoja, smanjenju siromaštva i inkluzivnom ekonomskom rastu. Kulturno nasleđe je veoma važna vrednost za regione, gradove, društva i zajednice. Kulturni projekti i aktivnosti u oblasti kulture čine grad atraktivnijim, dok kreativna industrija može biti jak pokretač urbanog razvoja.

Kultura ima veoma važnu ulogu u kreiranju radnih mesta i ekonomskom rastu, posebno u sektorima turizma, kreativne industrije, inovacija i edukacije. Kreativna industrija beleži najveće stope rasta na globalnom nivou, čak i u vreme finansijske krize a kulturni turizam je jedna od glavnih privrednih grana Evrope.

Evropska komisija definiše kulturno nasleđe kao „prirodna, izgrađena i arheološka nalazišta; muzeji; spomenici, umetnička dela; istorijski gradovi; književna, muzička i audiovizuelna dela i znanje, praksa i tradicija evropskih građana“. Dok su države članice uglavnom odgovorne za svoju politiku kulturnog nasleđa, evropsko kulturno nasleđe ima koristi od niza mera podrške (politike, programi i finansiranje) čiji je cilj očuvanje (član 3 Sporazuma o funkcionisanju EU - SFEU) i njegovo promovisanje (član 167 SFEU).

Evropsko kulturno nasleđe je od izuzetnog ekonomskog značaja za turističku industriju, stvarajući procenjeni godišnji prihod od 335 milijardi eura, a mnogi od 9 miliona radnih mesta u turističkom sektoru povezani su s njim direktno ili indirektno.

Odgovornost za politike i finansiranje kulturnog nasleđa dele generalni direktorati Evropske komisije za kulturu i obrazovanje, istraživanje i regionalnu politiku:

Podrška kulturnom nasleđu - Generalni direktorat za obrazovanje i kulturu.

Kulturno nasleđe i digitalno kulturno nasleđe – Generalni direktorat za istraživanje. Digitalna kultura/ Digitalna agenda za Evropu. Istraživački program EU podržava rešenja zasnovana na istraživanju i inovacijama čiji je cilj poboljšanje očuvanja kulturnog nasleđa.

Kultura u regionalnoj politici - Generalni direktorat za regionalnu politiku. Strukturni fondovi su korišćeni za projekte kulturnog nasleđa, na primer u Italiji: Spasavanje Pompeja uz regionalna sredstva EU.

Tri su akcije EU posebno posvećene kulturnom nasleđu:

Dani evropske baštine, zajednička inicijativa sa Savetom Evrope, omogućava pristup hiljadama retko otvorenih lokacija i jedinstvenim događajima na više od 20 miliona ljudi

svake godine; kulturni događaji ističu lokalne veštine i tradiciju, arhitekturu i umetnička dela;

Nagrada Evropske unije za kulturno nasleđe ili nagrade Europa Nostra, ističu neka od najboljih evropskih dostignuća u brizi o nasleđu;

Oznaka Evropske baštine bira lokalitete zbog njihovih simboličnih vrednosti, uloga su igrali u evropskoj istoriji i aktivnosti koje nude kako bi Evropsku uniju približili njenim građanima.

2. ANALIZA STANJA

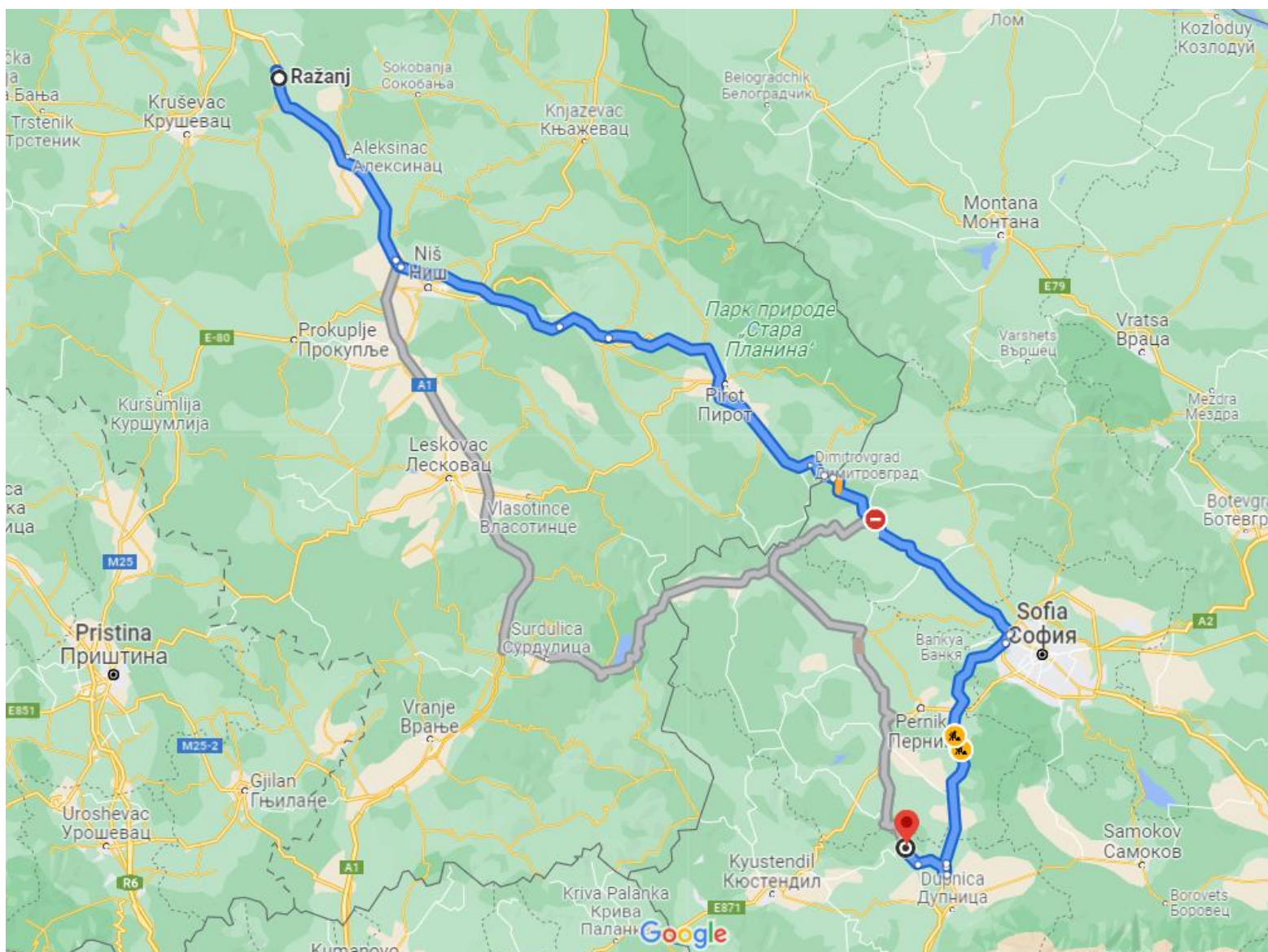
2.1 Ražanj

2.1.1 Osnovne informacije

Opština Ražanj pripada Nišavskom okrugu u Republici Srbiji. Prema popisu iz 2011. godine u opštini živi 9.150 stanovnika (2002. je bilo 11.369 stanovnika). Centar opštine je u mestu Ražanj (1.245 stanovnika). Opština Ražanj ima jako povoljan geografski položaj time što se nalazi na raskršću Balkanske i Karpatske Srbije i Velikog i Južnog Pomoravlja (planina Bukovik iznad sedišta opštine predstavlja čvorište). Okružena je opštinama: Kruševac, Čičevac, Aleksinac, Soko Banja, Boljevac i Paraćin sa kojima je, relativno dobro, povezuju tri regionalna putna pravca. Njenom teritorijom prolazi najznačajnija republička drumsko saobraćajnica Koridor 10, autoput Beograd – Niš. Varošica Ražanj se nalazi na 55 km od Niša prema Beogradu, na nadmorskoj visini od 264 m. Železničke stanice Braljina i Đunis na pruzi Beograd – Niš, nalaze se zapadno od Ražnja, udaljene 10-tak kilometara. Opština zahvata veličinu od 289 km². Administrativno pripada Niškom regionu, a samu opštinu sačinjavaju 23 naselja:

Braljina
Vitoševac
Lipovac
Maletina
Novi Bračin
Podgorac
Poslon
Ražanj
Skorica
Stari Bračin
Crni Kao
Šetka
Varoš
Grabovo

Mađere
Maćija
Pardik
Pretrkovac
Praskovče
Rujište
Smilova
Cerovo,
Čubura

Slika 1 – Položaj opština Ražanj i Bobov Dol

Reljef je zatalasan, iz doline Južne Morave prelazi u podgorine Kučajskih planina, Rtnja, Ozrena, Bukovika sa najvišom tačkom opštine (Ražanj 893 m) i prevojem Mečke. Pretežni deo teritorije ima ravničarski karakter.

Oblačnost i padavine predstavljaju bitan faktor za poljoprivrednu proizvodnju. Stvaranje precizne slike o klimatskim karakteristikama Opštine Ražanj predstavlja težak zadatak, s obzirom da postoji samo jedna hidrometeorološka stanica u Čupriji. Za sagledavanje klime potrebno je izdvojiti dve celine: područje koje se pruža od Južne Morave prema planinskim delovima i klima na planinskim područjima.

Klimatske karakteristike doline Južne Morave Srednja godišnja temperatura vazduha u južnomoravskom dolinskom prostoru iznosi oko 11°C. Najhladniji mesec je januar sa srednjom temperaturom - 0,8°C , a najtopliji jul sa oko 22°C. Ukupno trajanje sunčevog sjaja u ovoj oblasti u proseku iznosi 2.143 časa. Najsunčaniji mesec je jul sa 300 časova i avgust sa 291 čas.

Srednja godišnja vrednost vlažnosti vazduha u moravskoj kotlini iznosi 76,2%. Najmanja srednja mesečna vrednost vlažnosti vazduha je u julu 68,3%, a najveća u decembru i januaru (85%).

Padavine su od izuzetnog značaja za poljoprivredu, te nije zanemarljivo njihovo detaljnije proučavanje. Srednja godišnja suma padavina iznosi oko 650 mm. Najvišepadavina je u toku maja (73 mm), juna i jesenjim mesecima, a najmanje u martu (33 mm) i februaru. Sneg se javlja svake godine na čitavoj teritoriji. Srednji broj dana sa gradom iznosi 2 što ugrožava poljoprivrednu proizvodnju.

Na ovom području dominantni su vetrovi sa severozapada (183%). Po učestalosti na drugom mestu su vetrovi sa jugoistoka (176%), dok najmanju čestinu ima vetar sa zapada. Košava je naj snažniji vetar i pricina znatne materijalne štete.

Kroz opštinu Ražanj prolazi najznačajnija drumska komunikacija na području Republike, međunarodni put visokog ranga E-75 (Budimpešta-Beograd-Niš-Skoplje), Koridor 10. Najbliži niški aerodrom nalazi se na oko 50 km od područja opštine Ražanj. Uključujući i autoput, ukupna dužina puteva je 116 km od čega Opština raspolaže sa oko 100 km puteva sa savremenim kolovozom.

Veza opštine Ražanj sa neposrednim okruženjem ostvaruje se i preko 38 km regionalnih puteva: R-121 a (E-75, Podgorac-Jošanica veza sa R-121 i Soko Banjom), R-214 (stara putna komunikacija Beograd-Niš, paralelno sa E-75 povezuje Ražanj, Aleksinac i Niš) i R-221 (veza sa R-214 Đunis-Prokuplje), a od toga pod savremenim kolovozom 29 km. Na teritoriji opštine Ražanj postoje lokalni putevi u ukupnoj dužini od 77,76 km od toga 70,80 km je pod savremenim kolovozom i 6,96 km sa zemljanim kolovozom.

Savremeni kolovozni zastor na lokalnom putu zastupljen je sa 91,05 % od ukupne površine, ali je isti izuzetno oštećen što zastupljenost znatno umanjuje. Svi regionalni putevi su urađeni

od bituminiziranog nosećeg sloja 1959. godine i od tada su vršene intervencije samo na održavanju (popunjavanju udarnih rupa) a ne i na presvlačenju asfalt betonom. Zbog same starosti, kao i velike frekvencije motornih vozila pojavile su se mrežne pukotine koje zahtevaju stalno održavanje.

Stanovnicima opštine Ražanj dostupan je i železnički saobraćaj. Veza između železničkog i drumskog transporta na području Opštine ostvaruje se preko železničke stanice u Braljini, koja je od naselja Ražanj udaljena oko 15 km. Jugozapadnu granicu Opštine tangira jednokolosečna železnička pruga koja se prostire u dužini oko 6 km, sa železničkom stanicom u selu Braljina, stajalištem u selu Cerovo sa dužinom pruge oko 3 km. Železnički saobraćaj na području Opštine, predstavlja međunarodna magistralna pruga Beograd-Mladenovac-Niš-Preševo-državna granica, kao deo koridora 10.

Na teritoriji opštine Ražanj mrežu školskih ustanova čine dve osnovne škole: " Ivan Vušović" u Ražnju i " Vuk Karadžić " u Vitoševcu.

Osnovna škola " Ivan Vušović" u Ražnju spada u red osnovnih škola sa dugom tradicijom. Škola postoji i radi od 1836. godine do danas i obuhvata učenike iz 13 mesnih zajednica.

U poslednjih pet godina broj učenika se smanjio za oko 30, dok je u poslednjih 14 godina broj učenika smanjen za oko 200. Nastava se organizuje u Matičnoj školi u Ražnju i 6 sela, odnosno sedam izdvojenih odeljenja : Lipovac, Mađere, Praskovče (2), Rujište, Crni Kao i Šetka. Školu trenutno pohađa 223 učenika, raspoređenih u 17 odeljenja.

Škola raspolaze sa 9 školskih zgrada (zgrade za izvođenje nastave, školska svečana sala i školska sportska sala), koje u potpunosti zadovoljavaju kriterijume za obrazovno-vaspitni rad. Opremljenost škole je takođe na visokom nivou, kako u materijalnom tako i u tehničkom smislu. U svim učionicama nalaze se nove đačke klupe i đačke stolice anatomskog oblika, kasetni ormarići za učenike, nastavnička katedra i stolica, bela magnetna tabla, dok se u holovima škole nalaze četvorosedi. Opremljena je i prostorija za boravak učenika putnika, kabineti biologije, fizike i hemije, muzičke kulture, srpskog jezika, stranih jezika, matematike, tehnike i tehnologije , kao i kabineti istorije i geografije, didaktičkim sredstvima koji su propisani pravilnikom o normativima u osnovnoj školi.

Škola takođe poseduje i informatički kabinet sa 25 radnih meta, dok je za sve nastavnike, kako predmetne tako i razredne nastave obezbeđen lap-top računar, u matičnoj školi i izdvojenim odeljenjima, pa i za stručnu službu i upravu škole. Ugledna učionica je moderno opremljena, poseduje i dve pametne table za potrebe nastave, održavanje seminara i predavanja u školi. Sva odeljenja, kako u matičnoj školi tako i izdvojena, imaju internet konekciju. Svečana sala škole se koristi za održavanje predavanja, sednica, susrete sa gostima škole, priredbe, proslave,... Školska sportska sala je izgrađena u periodu od 2016. do 2019. godine, očekuje se opremanje iz projekta MPNiTR, kao i puštanje u rad, kako za potrebe škole tako i sportskih organizacija na teritoriji opštine Ražanj. Zaposleni u školi redovno

prate novine u obrazovno-vaspitnom procesu, edukuju se i primenjuju naučeno u savremenoj nastavi.

Škola raspolaže viškom prostora koji se može upotrebiti u svrhu otvaranja nove rednje škole ili škole višeg ili visokog obrazovanja.

Osnovna škola " Vuk Karadžić " u Vitoševcu postoji 156 godina i škola je sa dugom tradicijom. Svoj rad je započela 1864. godine.

U poslednjih pet godina broj učenika se smanjio za oko 100. Nastava se organizuje u matičnoj školi u Vitoševcu i 7 izdvojenih odeljenja: Novi Bračin (osmorazredno izdvojeno odeljenje) i 6 četvororazrednih - Skorica, Smilovac, Pretrkovac, Pardik , Podgorac i Stari Bračin.

Školara spolaže sa 8 školskih zgrada (zgrade za izvođenje nastave), koje zadovoljavaju kriterijume za obrazovno-vaspitni rad. Opremljenost škole je na visokom nivou, kako u matičnoj školi, tako i u ostalim izdvojenim odeljenjima. Sve učionice u matičnoj školi i u izdvojenom odeljenju u Novom Bračinu su opremljene novim stolicama, ormarićima za učenike, belim tablama, kompjuterom i televizorom, koji se koriste u nastavi. U ovim zgradama postoje kabineti za informatiku sa po 15 radnih mesta. Takođe, postoje 2 pametne table, koje se koriste u nastavi, za potrebe održavanja seminara, prezentacija,...

U matičnoj školi i u izdvojenom odeljenju u Novom Bračinu radi školska kuhinja. U matičnoj školi i u izdvojenom odeljenju u Novom Bračinu postoje svečane sale, koje se koriste kao trpezarije i za održavanje sednica, seminara, predavanja, priredbi, proslava i sličnih aktivnosti.

Sve učionice u četvororazrednim izdvojenim odeljenjima imaju bele table, projektore, lap-top računare, štampače, ormariće za učenike... Sve učionice u matičnoj školi i u svim izdvojenim odeljenjima imaju internet konekciju. Škola nema fiskulturnu salu.

U matičnoj školi i u izdvojenom odeljenju u Novom Bračinu postoje „specijalizovane učionice“ u kojima se izvodi nastava fizičkog i zdravstvenog vaspitanja u zimskom periodu.

U školskim zgradama u matičnoj školi, u izdvojenom odeljenju u Novom Bračinu, u izdvojenom odeljenju u Smilovcu i u izdvojenom odeljenju u Skorici rade predškolske grupe PU „Leptirići“ Ražanj.

2.1.2 Stanovništvo

Demografska kretanja opštine Ražanj karakteriše konstantna, relativno intenzivna migracija i pogoršanje vitalnih karakteristika stanovništva. U pogledu rasprostranjenosti i broja stanovnika pripada grupi manjih opština u Srbiji. Na površini od 289 km² živi 9.150 stanovnika (po popisu iz 2011. godine) ili 32 stanovnika na 1 km². Po gustini naseljenosti Opština znatno zaostaje u odnosu na regionalni i republički prosek. Strukturu stanovništva prema starosti čini:

GODINE	BROJ STANOVNIKA	% UČEŠĆE
do 19 godina -	1.524	17%
od 20 do 39 godina	1.765	19%
od 40 do 59 godina	2.415	26%
od 60 do 79 godina	2.793	31%
preko 80 godina	653	7%
UKUPNO	9.150	100%

Prosečna starost u opštini Ražanj je 49 godina, a stopa prirodnog priraštaja 19 promila.

Nacionalnu strukturu stanovništva opštine Ražanj čine:

NACIONALNOST	BROJ
Srbi	11.046
Crnogorci	4
Albanci	6
Bugari	7
Makedonci	8
Muslimani	1
Romi	182
Rusi	1
Slovenci	4
Hrvati	3
Ostali	5
neizjašnjeni	40
Regionalna pripadnost	4
Nepoznato	58
UKUPNO	11.369

2.1.3 Istorija

Pretpostavlja se da je naselje postojalo još u praistorijskom dobu, jer su pronađeni razni predmeti prilikom gradnji kuća i kopanja bunara, mada arheološka istraživanja na ovoj teritoriji nikada nisu izvršena. Različiti iskopani predmeti sa ovog područja čuvaju se u muzejima u Beogradu i Nišu. U doba Rimljana naselje se zvalo *Arsena*, što u prevodu znači “magacin za smeštaj ratne opreme”, a u XVI veku pronađeni su i ostaci Rimskog puta – *Via Militaris*, koji postoji i danas.

Smatra se da naziv Ražanj potiče iz turskog doba, kada su se stanovnici od najezde Turaka branili zašiljenim koljem, ili da je mesto dobilo ime po najvišoj tački planine Bukovik – Ražanj. Na putu koji vodi ka Kruševcu, na desnoj obali Južne Morave, nalazi se manastir Sveti Roman, koji datira iz IX veka, što znači da je sagrađen pre Nemanjićkog doba. Ranije je postojao srez ražanjski, kojem je pripadala celokupna teritorija sadašnje opštine Čičevac kao i dva sela opštine Aleksinac (Deligrad i Jasenje). Ražanj je jedna od najnerazvijenijih opština u Srbiji. Pripada Nišavskom okrugu i graniči se sa opštinama Aleksinac, Soko Banja, Boljevac, Paraćin, Čičevac i Kruševac.

2.1.4 Religija

Pravoslavna veroispovest.

U samom centru Ražnja, nalazi se crkva Sv.prorok Ilija, koja je inače mesto okupljanja opštinske slave. Prema podacima, Ražanj je jedina opština u Srbiji gde crkva i lokalna samouprava slave zajedničku slavu.

Na teritoriji opštine Ražanj, postoje nekoliko crkvenih opština koje pripadaju dvema eparhijama:

Eparhija kruševačka
Crkvena opština ražanjska
Crkvena opština lučinsko-braljinska
Crkvena opština bračinsko-pretrkovačka
Crkvena opština skorička
Crkvenaopština vitoševačko podgoračka
Manastir Sv. Petra i Pavla u Grabovu
Eparhija niška
manastir Sv.Roman u Praskovču

2.1.5 Ekonomska situacija

Opština Ražanj je 2018. godine bila manje pogodna u pogledu kvaliteta života, što pokazuje i činjenica da je u okviru Indeksa društvenog razvoja svrstana među manje razvijene opštine u nekoliko oblasti. 2018. godine prosečna starost u Ražnju bila je 49,6 godina. U periodu od 2011. do 2018. godine ukupan indeks zavisnosti stanovništva porastao je sa 70,65% na 73,12%, a indeks zavisnosti starijih lica sa 49,28% na 55,56%.

Ekonomska aktivnost je važno sredstvo za postizanje višeg životnog standarda. U Ražnju je 2018. godine prosečna neto zarada iznosila 36.110 dinara, što je bilo ispod proseka Republike Srbije od 49.650 dinara. U pogledu zaposlenosti, 24,83% osoba starosti od 15 do 64 godine u Ražnju imalo je formalno zaposlenje, što je bilo ispod proseka zaposlenosti od 46,59% na nivou Republike Srbije. U periodu 2011-2018. Stopa nezaposlenosti u Ražnju smanjena je sa 43,48% na 32,37%.

Kada su u pitanju drugi pokazatelji kvaliteta života, opština Ražanj je 2018. bila jedna od manje pogodnih opština u Srbiji. Stopa osuđenih punoletnih prestupnika smanjila se u periodu od 2011. do 2018. godine sa 0,33% na 0,26%, dok se stopa maloletnih prestupnika povećala sa 0% na 0,28%. Kada je u pitanju nasilje u porodici, udeo dece žrtve nasilja u porodici u Ražnju u 2018. godini iznosio je 0,28%, a udeo žena žrtava nasilja u porodici 0,87%. Društveno učešće mereno odzivom građana na izbore iznosilo je 62,2% tokom prethodnih izbora, što je iznad proseka Republike Srbije od 56,22%.

Starosno-radno-obrazovna struktura u opštini Ražanj je sledeća:

OBRAZOVANJE	BROJ
Bez obrazovanja	414
Nepotpuno osnovno obrazovanje	2.649
Osnovno obrazovanje	2.260
Srednje obrazovanje	2.368
Više obrazovanje	207
Visoko obrazovanje	175
UKUPNO	8.076

Stanovništvo prema ekonomskim aktivnostima; aktivno stanovništvo - zaposleni 3377. Registrovano zaposlenje po opštinama na osnovu statistike. Ukupan broj zaposlenih 1.586, muškaraca 1.056 i žena 530.

Dobro obrazovanje važan je preduslov za pronalaženje posla. U Ražnju su 2018. godine i deca iz drugih opština pohađala pripremni predškolski program (129,3% dece odgovarajućeg uzrasta), a 94% dece bilo je uključeno u osnovno obrazovanje. Stopa osipanja u osnovnom obrazovanju u Ražnju smanjila se u periodu od 2011. do 2018. godine sa 0,4% na 0%.

U pogledu zdravlja i zdravstvene zaštite, opština Ražanj je 2018. bila jedna od manje pogodnih opština u Srbiji. Očekivani životni vek pri rođenju u Ražnju 2018. godine bio je 75,39 godina. Broj lekara na 1.000 stanovnika povećan je sa 1,4 u 2011. na 1,5 u 2018. godini.

Briga za socijalno ugrožene i starije osobe jedan je od važnih aspekata društvenog razvoja. Učešće korisnika novčane socijalne pomoći u ukupnom broju stanovnika u 2018. godini iznosilo je 3,2%, što je bilo manje od 3,5%, što je bio udeo korisnika novčane socijalne pomoći na nivou Republike Srbije. Prosečna penzija u Ražnju bila je 15.559 dinara. Izdaci za socijalno osiguranje i socijalnu zaštitu po glavi stanovnika porasli su u periodu 2011-2018. godine sa 412 dinara na 1.240 dinara.

2.2 Bobov Dol

2.2.1 Osnovne informacije

Opština Bobov Dol ima povoljan geografski položaj, smeštena u jugozapadnoj Bugarskoj u ravni i poluplaninskoj teritoriji okruga Čustendil.

Njena površina je 206,2 m², i predstavlja 0,2% teritorije države i 11% teritorije okruga.

Smeštena je u istočnom delu Konjavske planine sa platoom Razmetanica na jugu, okruženo visinama sa svake strane.

Ima zajedničke granice sa sledećim opštinama: Radomir, Dupnica, Boboševo, Nevestino i Čustendil.

Opštinu Bobov Dol karakteriše različit reljef planinskog sliva. Teritorija se nalazi u opsegu Kraišteto, koji se razlikuje mozaikom slivova, proširenjima dolina i udolinama i srednje niskim planinama i visinama.

Opština Bobov Dol pokriva veliki deo zapadnog dela Razmetaniškog pola, sliv u Dupnici, okolne niske i srednje visoke planinske visine. To su ponajviše krajnja istočna ogranka planine Koniavska. Tamošnji reljef je najizraženiji u severnim delovima, gde se nalaze brda Kološ i Gologlavskite. Najstrmije padine od 20-25 cm nalaze se duž južnih padina planine Koniavska.

Greben Konjavske planine ima oblik luka i deli polje Radomira od polja Čustendila i Bobovog Dola.

Dno sliva je uglavnom ravno. Prosek nadmorske visine opštine je 694 m.

Prema podeli klimatskih područja države, teritorija opštine Bobov Dol se nalazi u prelaznom području.

Klima je prolazna kontinentalna sa uticajem Mediterana duž doline reke Strume i u oblastima sa višim nadmorskim nivoom - planinskom. Prosečna godišnja temperatura je 10,2°C, a relativna vlažnost vazduha-72%. Prosečna godišnja količina padavina je 676 l/m². Proleće započinje u prvoj polovini marta slučajevima iznenadnog zagrevanja i osetljivog povećanja padavina u aprilu. Leto je toplo i suvo sa prosečnim maksimalnim temperaturama 35-36°C oko kraja jula i početkom avgusta. U nekim slučajevima apsolutne maksimalne temperature dostižu čak 38-39°C. U prvoj polovini jeseni vreme je tiho, umereno toplo i suvo, ali nakon toga naglo postaje hladno i padavine se povećavaju. Zima je umereno hladna sa oko 5-6 dana snežnih padavina u proseku za svaki mesec. Posmatranja o količinama padavina pokazuju da uglavnom pada kiša u aprilu - junu, a manje u oktobru i decembru.

Administrativno, ekonomsko i kulturno središte opštine je grad Bobov Dol.

Opštinu čine područja sa 18 naselja, sa gradom Bobovim Dolom kao administrativnim centrom. Naselja su

Bobov Dol
Babinska reka
Golema Fuča
Golemo selo
Dolistovo
Lokvata
Malo Selo
Mlamolovo
Paničarevo
Babin
Blato
Golem Varbovnik
Gorna Koznica
Korkina
Mala Fuča
Mali Varbovnik
Novoseljane
Šatrovo

Njena teritorija se nalazi između dva lokalna razvojna centra - Ćustendila i Dupnice.

Preko teritorije opštine prolaze važni putevi. Bobov Dol je udaljen 20 km od Dupnice i 37 km od Ćustendila. Udaljenost između Bobovog dola i Radomira je 27 km, između Bobovog dola i Pernika: 42 km, a između Bobovog dola i Sofije: 65 km.

Preko opštine delimično prolaze 4 puta republičke putne mreže Bugarske ukupne dužine 44,8 km.

Iz grada Bobov dol postoji zaobilazni put železničke pruge Sofija-Kulata i direktna veza sa autoputem Struma.

Obrazovanje u Bobov dolu ima dugogodišnju istoriju i tradiciju. Tokom poslednjih godina obrazovanje je ojačalo svoju poziciju kao jedan od prioriteta opštine Bobov Dol.

Struktura obrazovnog sistema

Obdaništa

- Centar dnevne nege „Minior” (Bobov Dol)
- Ujedinjeno obdanište „Družba”, uklj. ispostave
- Jaslice pri Ujedinjenom obdaništu „Družba”

Sva obdaništa su opštinska i nalaze se u posebno izgrađenim zgradama za negu i vaspitanje dece predškolskog uzrasta. Imaju dovoljno zgrada koje ispunjavaju zahteve za celokupnim, kvalitativnim i pedagoškim procesom pune vrednosti.

Škole

- Državne škole:
 - Srednja škola „Dr Petar Beron” (pri kazнено-popravnoj ustanovi)
 - Stručna gimnazija grada Bobov Dol
- Opštinske škole:
 - Osnovna škola „Nikola Vapcarov” Grad Bobov Dol
 - Srednja škola „Hristo Botev” Grad Bobov Dol
- Jedinice za opsluživanje
 - Centar za socijalnu rehabilitaciju i integraciju

Centar za socijalnu rehabilitaciju i integraciju predstavlja celinu socijalnih usluga koje se odnose na sprovođenje rehabilitacije, socijalno-pravne konsultacije, obrazovno i stručno usavršavanje i orijentaciju, pripremu i sprovođenje pojedinačnih programa za socijalno uključivanje. U centru za socijalnu rehabilitaciju i integraciju pružaju se kratkoročne i dugoročne socijalne usluge. Sa decom rade socijalni radnik, psiholog i kineziterapeut.

- Socijalna rehabilitacija
- Psihološka rehabilitacija
- Kineziterapijska rehabilitacija

Na teritoriji opštine Bobov Dol registrovano je nekoliko lekarskih i stomatoloških ordinacija:

- primarne medicinske zaštite
- primarne stomatološke nege
- specijalizovane medicinske nege
- Medicinski centar
- dom
- podružnica centra za hitnu pomoć
- dom
- apoteke

2.2.2 Stanovništvo

Do danas u opštini Bobov Dol živi 7.210 ljudi, a u gradu Bobov Dol živi 4.729 ljudi, a ostatak 2.481 živi u selima opštine.

Što se tiče trendova u dinamici stanovništva u opštini u poslednjih 10 godina, isti je opao sa 2.459 građana u periodu 2010-2020.

Raspodela stanovništva u opštini po polu je gotovo ujednačena, jer muškaraca ima 2.444, a žena 2.221.

Što se tiče rođenja u opštini Bobov Dol, ona su takođe opadala tokom godina, u periodu 2010-2020. 2020. godine u opštini je rođeno 47 beba. Većina dece rođena je 2015. godine. Najviše ljudi je umrlo 2020. godine. Stopa prirodnog priraštaja u opštini je tokom svih godina negativna.

Etnička pripadnost građana van opštine predstavlja zajednicu ljudi, sličnih poreklom, životnim stilom, kulturom i jezikom. Najveća etnička grupa u opštini Bobov Dol je bugarska etnička grupa, zatim romska i turska.

U opštini Bobov dol sa najvećim relativnim udelom imaju ljudi sa završenim srednjim obrazovanjem - 46,29% stanovništva, a slede ljudi sa osnovnim obrazovanjem - 34,03%.

Ove grupe vode, kao i u gradu Bobov Dol, ali i u selima. U gradu Bobov Dol i selima broj stanovništva sa osnovnim obrazovanjem je gotovo isti, a najveća razlika je u broju stanovništva sa srednjim obrazovanjem u gradu i selima. Relativni udeo ljudi sa visokim obrazovanjem je srazmerno mali, i to 6,24% ukupnog stanovništva opštine, jer je u selima taj procenat jednak 4,68%.

2.2.3 Istorija

Region opštine Bobov Dol je naseljen, još iz daleke antike od strane Tračana. U opštini postoji veliki broj spomenika, datiranih od XII-VI. veka stare ere. Smatra se da su oni jedini u zapadnoj Bugarskoj. Opština Bobov dol je okružena sa svih strana visinama - planina Kološ / 1315 m / od planine Koniavska na severozapadu, a na severu sledi greben Kasilaških dabica, planina Venec, brdo Čukovski sa crkvom Razvalena, na istoku: Musibeiski korii, Goleminskite ornici / Ravensko brdo sa planinom Gola glava, brdima Mlomolovski i Golemoselski, planinama Golem i Malak, planinom Golak i visovima Sveta Bogorodica.

Razmetanica je istorijsko-geografsko područje u dolini istoimene reke na teritoriji seoskog sistema Bobov Dol.

U II veku stare ere ovde su bili smešteni Rimljani, koji su ostavili značajan broj spomenika i puteva. U obližnjem selu Babinska reka nalaze se tračke stenske niše, jedinstvene za zapadni

deo Bugarske. Na planini Kolosh pronađeni su ostaci utvrđenja iz XII. veka / period vizantijske dominacije između Prve i Druge bugarske države.

U Golemom selu nalaze se humke iz tračkog doba, kao i granitna kolona, koju je upisalo nekoliko sveštenika. Na zemlji Golema Fuča nalaze se srebrni novčići još iz doba kralja Aleksandra Makedonskog.

U selu Paničarevo nalazi se blago sa kovanicama iz doba rimske ere, koje su skovali vladari Avgust, Mauricije, Spazijan, Antonije.

U mestu Vram nađeni su novčići od bakra od V - VI veka careva Anastazija i Justinijana I.

Tokom Prve i Druge bugarske države, Razmetanica je bila svedok cveta bugarske države, herojske borbe za jačanje i čuva uspomenu na braću bugarskih kraljeva Samuila i Arona.

Teško je definisati kada je nastalo selo Bobov Dol, ali prema oskudnim osmanskim dokumentima ono je organizovano od kraja XV. veka i početkom XVI. veka. Po prvi put se ime Bobov dol pominje 1576. godine u osmanskim poreskim dokumentima. Pojavljuje se nakon deportacije sela Grebikal, Selnik i Kovačevci.

Osnovno sredstvo za život je poljoprivreda i stočarstvo. Do oslobođenja Bugarske od vizantijske dominacije u Bobovom Dolu trajno je smešteno 42 porodica.

Jedan od najznačajnijih događaja za budućnost regiona je poseta francuskog geologa Ami Bue 30-ih godina XIX. veka. Istražuje polja uglja. Industrijska prerada ovih polja započinje nakon oslobođenja.

Krajem XIX veka, građani Bobov Dola već kopaju ugalj i prodaju ga državi. Regija počinje da se razvija. 1981. godine polje uglja postaje državni rudnik „Bobov Dol“

Nakon 1944. godine započinje snažan uzlet ekonomije. Od 1954. godine na lokaciji Bankovica započinje izgradnja stambenog naselja „Minior“. Dana 27.10.1967. Selo Bobov dol proglašeno je gradom. U periodu 1973-1975. godine, deset kilometara od grada, u blizini sela Golemo selo, izgrađena je termoelektrana Bobov Dol po odluci tadašnjeg Saveta za ekonomsku uzajamnu pomoć. 70-ih i 80-ih godina XX veka grad prolazi kroz ekonomski i demografski preporod - u njega dolaze ljudi iz svih delova države, čak i iz inostranstva (višestrukie su grupe radnika iz Nikaragve).

Posle 1989. godine, kao rezultat ekonomskog pada, veliki deo stanovništva emigrirao je u druge gradove u državi i inostranstvu.

2.2.4 Religija

Istočni pravoslavni hrišćani. Gradska crkva „Sveti Nikola“ nalazi se u ulici Aleksandra Stambolijskog (rezidencijalna oblast Hristo Botev). U gradu se nalazi i zajednička crkva, deo Unije evangeličkih katedrala, kao i adventistička crkva.

HRAM	NASELJE
Crkva „Sveti Nikola“	Bobov Dol
Crkva „Sv. 40 mučenika“	Babino
Crkva „Uspenje Bogorodičino“	Golema Fuča
Crkva „Sveti Nikola“	Korkina
Crkva „Sveti Dimitar“	Mali Varbovnik
Crkva „Sveti Teodor Tiron“	Novoseljane
Crkva „Sveta Trojica“	Golemo Selo
Crkva „Sveti Nikola Marilijski“	Mala Fuča
Crkva „Uspenje Bogorodičino“	Mlamolovo
Crkva „Sveta Trojica“	Veliki Varbovnik
Crkva „Sveti Dimitar“	Gornja Koznica
Crkva „Sveti Georgije Pobednik“	Dolistovo
Crkva „Sveta Trojica“	Šartovo

2.2.5 Ekonomska situacija

Privredu opštine Bobov Dol karakteriše nejednak razvoj sa stanovišta ekonomskih aktivnosti i grana.

Ekonomske aktivnosti:

- poljoprivreda, šumarstvo i ribarstvo
- Rudarska industrija
- Prerađivačka industrija
- konstrukcija
- trgovina, popravak automobila i motocikala
- transport, skladište i pošta
- hotelijerstvo i ugostiteljstvo
- humanitarna zdravstvena zaštita i socijalni rad

Odlučujuće za strukturu opštine i regiona su delatnosti proizvodnje nosilaca energije i proizvodnje električne energije. Prerađivačka industrija se stabilno razvija.

Na teritoriji opštine Bobov Dol registrovanih nezaposlenih do 31.12.2020. godine je 225. Nivo registrovane nezaposlenosti u decembru iznosi 6,27%.

Struktura registrovanih nezaposlenih lica sa profesionalnom osobinom u decembru je sledeća:

ZANIMANJE	BROJ LJUDI
Radnici	54
Specijalisti	67
Bez specijalnosti i zanimanja	104

Struktura registrovanih nezaposlenih lica koja se obrazuju u decembru je sledeća:

OBRAZOVANJE	BROJ LJUDI
Visoko obrazovanje	16
Srednje obrazovanje	139
Srednje specijalno i stručno obrazovanje	105
Osnovno obrazovanje	29
UKUPNO	289

Struktura registrovanih nezaposlenih iz rizičnih grupa na tržištu rada do kraja decembra 2020. godine bila je:

Grupa	BROJ LJUDI
Žene	144
Osobe smanjene radne sposobnosti	22
Mladi	31
Stariji od 50 godina	36
UKUPNO	233

U 2020. godini na teritoriji opštine Bobov dol na primarnom tržištu rada zabeleženo je 112 radnih mesta.

Tokom godine 197 nezaposlenih započelo je posao, od kojih je 67 počelo da radi uz pomoć agencije za zapošljavanje. Na primarnom tržištu rada započelo je rad 40 ljudi, a pod operativnim programom „Razvoj ljudskih resursa“ - 18 ljudi. U programe Nacionalnog plana za delatnost i zapošljavanje - 8 ljudi - od njih su u regionalni program uključene 4 osobe.

3. KULTURNO-ISTORIJSKI SADRŽAJI

3.1 Ražanj

3.1.1 Ustanove kulture i aktivnosti

U samoj opštini Ražanj postoji ustanova Dom kulture ali postoje i objekti i prostorije kulture u okolini, odnosno u manjim mestima (seoskim sredinama) koja teritorijalno pripadaju opštini Ražanj. Pomenuti objekti su uglavnom vezani za Mesne zajednice, ili pripadaju osnovnim školama i koriste se po potrebi i za kulturna dešavanja u tim mestima i formalno čine deo opštine Ražanj. Prema uvidu na terenu odnosno obilasku pomenutih Mesnih zajednica stanje je sledeće:

MESTO	STANJE OBJEKTA
Braljina	postoje prostorije, stanje solidno
Varoš	u solidnom stanju
Vitoševac	u funkciji
Grabovo	u sklopu zgrade škole postoje prostorije
Lipovac	u sklopu zgrade škole postoje prostorije
Mađere	po potrebi se koriste prostorije MZ-a
Maletina	po potrebi se koriste prostorije MZ-a
Maćija	nije upotrebljivo
Novi Bračin	samo letnja pozornica
Pardik	nije za upotrebu, zgrada je nova
Podgorac	ima, stanje solidno
Poslon	delimično srušen, mali deo se koristi
Praskovče	u solidnom stanju
Pretrkovac	nema
Rujište	postoje neke prostorije u sklopu škole
Skorica	u funkciji
Smilovac	u funkciji
Stari Bračin	u funkciji

Cerovo	nije upotrebljiv
Crni Kao	u funkciji
Čubura	u funkciji
Šetka	u funkciji je nova zgrada

U centru Ražnja u crkvenom drvorištu je smeštana bina za održavanje letnjih kulturnih manifestacija i koja može da primi oko 500 ljudi.

Aktivnosti iz oblasti kulture u opštini Ražanj obavljaju ustanove koje je osnovala Skupština opštine Ražanj i udruženja građana čija je osnovna delatnost kultura. Ustanove kulture čiji je osnivač lokalna samouprava su Dom kulture i Opštinska narodna biblioteka.

Organizacije iz oblasti kulture finansiraju se iz sredstava budžeta opštine. Opština finansira rashode za zaposlene, materijalne troškove i programske aktivnosti.

Krajem 2007. godine Skupština opštine Ražanj donosi odluku o pripajanju Opštinske narodne biblioteke Domu kulture Ražanj, koja sada radi kao Organizaciona jedinica „Biblioteka“ i smeštena je u Domu kulture. Nadzor nad njenim radom vrši Matična biblioteka „Stevan Sremac“ iz Niša.

Programske zadatke Dom Kulture realizuje kroz svoje redovne aktivnosti i to:

- Bibliotečka delatnost,
- Muzičko scenska delatnost i umetničko stvaralaštvo,
- Smotre, takmičenja, kolonije, izložbe,
- Amaterske i obrazovne aktivnosti,
- Promocije, prezentacije i ostale aktivnosti.

Dom kulture Ražanj svoje programske zadatke ostvaruje u saradnji sa opštinom i mesnim zajednicama, školama, ustanovama i udruženjima iz oblasti kulture.

U cilju očuvanja našeg kulturnog nasleđa i običaja tokom leta se održavaju manifestacije:

- Sabor frulaša i narodnog stvaralaštva „Dani Save Jeremića“,
- Festival muzičko-folklornog stvaralaštva „Ja pogledah preko kola“ i
- koncert u Ražnju u okviru Međunarodnog studentskog festivala folkloru u Nišu u organizaciji Doma kulture Ražanj, KUD-a „Sava Jeremić“ i opštine Ražanj.

Danas je najpoznatija manifestacija pod nazivom „Dani Save Jeremića“ koja se već 20 godina početkom jula održava u Ražnju i okuplja najbolja Kulturno-umetnička društva, pevače i instrumentaliste narodne muzike.

Od ostalih aktera u kulturi opštine Ražanj, beležimo i KUD „Sava Jeremić“ iz Ražnja uspešno radi pod tim imenom od 1998. godine i bavi se kulturno-umetničkim stvaralaštvom i očuvanjem srpske narodne tradicije i kulture. KUD nastupa na brojnim festivalima i takmičenjima širom zemlje i u inostranstvu, okuplja oko 100 članova i svoj rad organizuje kroz rad folklorne i muzičke sekcije i škole frule.

Od 2012. godine u opštini Ražanj rade još dva Kulturno-umetnička društva.

- KUD „Vitoševac“ iz Vitoševca i
- KUD „Vidovdanski vez“ iz Smilovca

koji takođe okupljaju brojne članove i bave se očuvanjem kulturne baštine.

Fondacija „Sava Jeremić“ takođe vredno radi na očuvanju imena i dela velikog srpskog frulaša iz našeg kraja i učestvuje u organizaciji pomenutog Sabora frulaša.

Što se tiče daljeg razvoja Kulturno-umetničkih društava opštine Ražanj prioritet će biti pre svega očuvanje članstva i društva kao celine gde mladi ljudi mogu da putuju, druže se, a time i očuvaju naše izvorno narodno stvaralaštvo.

Održani kulturni događaji tokom prethodnih pet godina bili su :

2015. godina

- Mesec knjige – besplatan upis đaka prvaka i organizovana poseta biblioteci
- Predstava „Pokindirena tikva“ u izvođenju Aleksinačkog pozorišta
- Opštinska smotra recitatora
- Muzički koncert Gimnazije iz Aleksinca
- Izložba knjiga o Milutinu Milankoviću
- Prodajna izložba knjiga izdavačke kuće „Laguna“.
- Novogodišnji koncert Muzičke škole Aleksinac-Ražanj
- Sabor frulaša i likovna kolonija
- Festival muzičko-folklornog stvaralaštva

2016. godina

- Mesec knjige – besplatan upis đaka prvaka i organizovana poseta biblioteci
- Predstava „Kapetan Džon Pipifoks“ – Aleksinačko pozorište
- „Dečje igrarije“ Pozorište „Zvonce iz Niša“

- Opštinska smotra recitatora
- Prodajna izložba knjiga izdavačke kuće „Laguna“.
- svečanosti, priredbe i predstave u organizaciji Osnovne škole i vrtića iz Ražnja
- Sabor frulaša i likovna kolonija
- Festival muzičko-folklornog stvaralaštva

2017. godina

- Predstava „Čudne ljubavi“ po tekstu Maje Pelević u režiji Biljane Nikolić, a u izvođenju Aleksinačkog pozorišta
- Predstava „Sam u kući“ agencije „Art tema“ iz Beograda – Jelene Stajkovac
- Predstava „Šarenko“ Kragujevačkog pozorišta
- Opštinska smotra recitatora
- Novogodišnje priredbe škole i vrtića
- Sabor frulaša i likovna kolonija
- Festival muzičko-folklornog stvaralaštva

2018. godina

- Predstava „Štrumfovi i majka priroda“ agencije „Art tema“ iz Beograda – Jelene Stajkovac,
- Predstava „Cirkus Kolorado“ iz Niša.
- Opštinska smotra recitatora
- Sabor frulaša i likovna kolonija
- Festival muzičko-folklornog stvaralaštva
- U okviru Međunarodnog studentskog festivala u Nišu, uz našu organizaciju, održan je i jedan koncert u Ražnju, gde su nastupali gosti iz Bugarske, Meksika i domaćini KUD „Sava Jeremić“

2019. godina

- Predstava „Čarobna dolina“ agencije „Art tema“ iz Beograda – Jelene Stajkovac,
- Predstava „Cirkus Kolorado“ iz Niša
- Dečja predstava „Zaljubljeni vitez“ Agencije MS iz Niša.

- Opštinska smotra recitatora
- Sabor frulaša, likovna kolonija i takmičenje „Čarolije iz Crepulje“
- Festival muzičko-folklornog stvaralaštva

2020.godina:

Usled vanrednih sanitarnih okolnosti uzrokovane pandemijom Kovid-19 i merama proglašene od strane zdravstvenih vlasti, nije bilo događaja održanih u toj godini.

3.1.2 Spomenici kulture

Nepokretno kulturno dobro od izuzetnog značaja - Manastir Sveti Roman se nalazi uz desnu obalu Južne Morave, u blizini sela Praskovče. Ovaj verski objekat datira s početka 9. veka i pripada manastirima sagrađenim pre Nemanjića. U manastiru počivaju mošti Romana Sinaita, koji je proglašen za sveca o čijem se životu samo nagađa. Iako tri puta renoviran, vernici ovaj manastir nazivaju "osmim svetskim čudom". Osim poznatih isceliteljskih moći na ovoj lokaciji, vernici govore i o velikoj milosti svetog Romana, koji ispunjava svaku dobronamernu i iskrenu molitvu. Zato je manastir Sveti Roman već poznato odredište verskog turizma.

Nepokretno kulturno dobro - Spomenici kulture:

- Dom Vlade Republike Srbije proglasio je Spomen kuću Save Jeremića u Poslonu (podignuta 1930.) spomenikom kulture 2002. godine, uvidevši značaj i doprinos koji je Sava Jeremić svojom muzikom dao Srbima, trajno čuvajući tradiciju i duh toplu srpska duša za generacije koje dolaze. Inače, Sava Jeremić (1904-1989) bio je poznati srpski flautista i solista Radio Beograda. Ostavio je za sobom nasleđe u vidu trajno snimljenih snimaka narodnih igara i igara. Najveći uspeh postigao je na Međunarodnom festivalu folkloru u Langolenu 1953. godine, osvojivši prvo mesto u kolu „Paraćinke“.
- Crkva Svetog proroka Ilije u Ražnju, sa pokretnim stvarima koje su od posebnog kulturno -istorijskog značaja, nalazi se u opštini Ražanj, u Ražnju, Partizanska ulica bb, u privatnom vlasništvu, na katastarskoj parceli broj 202, KO Ražanj . Crkva Svetog proroka Ilije u Ražnju sagrađena je 1841. godine, a obnovljena 1930-32. godine. To je jednobrodna građevina sa trikonhalnom apsidom, zasvođena polukružnim svodom. Unutrašnjost mu je podeljena sa tri para pilastra na oltarski deo, horski prostor i naos, čiji je zapadni deo pokriven drvenom galerijom. Fasade oživljavaju dva lučna portala, uokvirena kamenim okvirima sa lozom i krstom u sredini napravljenim u plitkom reljefu, i sedam blago profilisanih lučno završenih prozorskih otvora. Unutrašnje zidove je 1940. godine oslikao Dragoljub Stojković iz Aleksinca. Ikonostas, jednostavne drvene konstrukcije, podignut je 1930. godine, a ikone rađene tehnikom tempere na drvetu datiraju iz sredine XIX veka. Spomenik kulture, pre svega svojim arhitektonskim oblicima, predstavlja karakterističan primer

sakralne arhitekture u Srbiji iz Miloševog doba, koji se retko nalazi u ovoj pograničnoj zoni.

- Kuća "Moravka" sagrađena je u prvoj polovini XIX veka kao prizemna zgrada, manjih dimenzija. Sastoji se od tri prostorije i trema koji karakterišu plitki profilisani drveni stubovi, sa lučnim lukovima. Kuća ima približno kvadratnu asimetričnu osnovu sa uglovnim tremom. Napravljen je po sistemu bondruk, ožbukani muljevitim malterom i prekriven šindrom. Kao primer male varoške arhitekture prve polovine 19. veka, nastale pod direktnim uticajem narodne arhitekture, odražava urbanu strukturu i izgled srpskog grada od vremena njihovog formiranja nakon oslobođenja od Turaka.
- Spomenici NOB -a na teritoriji opštine Ražanj. Na vrhu planine Bukovik nalazi se spomenik koji podseća na Bukovičku bitku, a posvećen je palim partizanskim borcima u julu 1944. U centralnom parku Ražanj podignut je spomenik palim borcima za slobodu 1941-1945. 1947. godine, a rekonstruisana 2010. U istom parku nalaze se i biste u znak sećanja na prve borce Ivana Vušovića i Mihajla Vujića-Radina.

3.1.4 Nematerijalna baština

U decembru 2019. godine stari zanat iz opštine Ražanj upisan je u Nacionalni registar nematerijalnog kulturnog nasleđa Republike Srbije (br. 47) pod imenom Ražanj Crepuljarstvo. Ovaj zanat postoji na teritoriji Opštine više od jednog veka. Crepuljarstvo je proizvodnja posuda za sečenje hleba, peciva i kuvanje hrane za koje se koristi lokalni resurs - glina i keramički pesak (atar sela Rujište, opština Ražanj). Tehnika izrade lonaca u Ražnju je potpuno primitivna - stari alati bez upotrebe lončarskog kola. Opštinom Ražanj, Turističkom organizacijom opštine Ražanj i Zemljoradničkom i društvenom zadrugom Ražanj bave se očuvanjem i promocijom nematerijalne baštine.

3.2 Bobov Dol

3.2.1 Ustanove kulture i aktivnosti

Na teritoriji opštine Bobov Dol postoji 12 domova kulture. Oni predstavljaju tradicionalna samoupravna bugarska kulturno-prosvetna udruženja u naseljima, koja izvršavaju zadatke iz državne i opštinske kulturne politike.

Gotovo u svim društvenim centrima na teritoriji Bobov dola postoje i razvijaju se aktivnosti amaterskih formacija različitih raspona. Uglavnom su to folklorne grupe - plesni i muzički ansambli, grupe za folklor, pevačke grupe. Interesovanje dece i omladine najviše je usmereno na škole za narodno pevanje, časove muzike, tambure, narodne i moderne igre.

Aktivni su sledeći društveni centri:

„Prosveta-1903”, grad Bobov Dol
„Caricina 2008”,

grad Bobov Dol
„Razmetanica-1919”, selo Golemo selo
„Al. Dimitrov- 1899“, selo G. Koznica
„Prosveta - 1902”, selo Šatrovo
„Vasil levski-1932”, selo Novoseliane
„Minior-2006”, grad Bobov Dol
„Zora - 2001”, selo Mlamolovo
„Probuda-1916”, selo Malo selo
„Hristo Botev 1927”, selo Korkina
„Novi dani-1934”, selo Dolistovo
„P. Hilendarski- 2017“, grad Bobov Dol

Centri narodnih zajednica zadovoljavaju potrebe građana, vezane za razvoj i obogaćivanje kulturnog života, društvenu i obrazovnu delatnost u naselju, gde obavljaju svoju delatnost. Oni štite kulturno-istorijsko nasleđe i tradicije regiona i nacionalni identitet. Proširuju ulogu i aktivnosti domova zajednica u malim naseljima kao odgovor na nove potrebe stanovništva.

3.2.2 Spomenici kulture

U opštini Bobov Dol su kulturno-istorijski slojevi antike, Srednjeg Veka i renesanse, sa više otkrivenih i pohranjenih jedinstvenih arhitektonsko-istorijskih spomenika, ovde ima 83 spomenika kulture gde se većina njih nalazi u selima.

1976. godine, kao spomenici kulture registrovani su sledeći hramovi:

Crkva „Sv. 40 mučenika“, selo Babino
Crkva „Uspenje Bogorodičino“, selo Golema Fuča
Crkva „Sveti Nikola“, selo Korkina
Crkva „Sveti Dimitar“, selo Mali Varbovnik
Crkva „Sveti Teodor Tiron“, selo Novoseliane
Crkva „Sveti Nikola“, Bobov Dol
Crkva „Sveta Trojica“, selo Golemo selo
Crkva „Sveti Nikola Marilijski“, selo Mala Fuča
Crkva „Uspenje Bogorodičino“, selo Mlamolovo
Crkva „Sveta Trojica“, selo Šatrovo

Arheološki spomenik sa lokalnim značajem - srednjovekovna crkva, selo Gorna Koznica, stari ulaz u rudnik Bobov Dol, Drevno selo i nekropola u selu Golemo selo sa lokalnim arheološkim značajem, Drevni grad na lokaciji Caričina u selu Golemo selo i drevna tvrđava na lokaciji Gradišteto u selu Mlamolovo

3.2.4 Nematerijalna baština

Nematerijalno kulturno nasleđe - običaji, svečanosti, rituali, verovanja praktikuje se u svim selima opštine. Predstavlja značajno interesovanje i privlači goste crkvenih praznika iz obližnjih sela i drugih naselja.

Crkve su objekti verovanja, rituala i verskih svečanosti. Takve se svečanosti tradicionalno održavaju određenog datuma ili za crkve koje proizilaze iz verovanja ili verskih pojava. Karakteristični za zemlju selo Novoseliane, selo Šatrovo i selo Korkina su drevni krstovi na lokacijama Sveta Trojica Spasovets i Sveti Petar. Mesta sa kamenim krstovima poštovani su od lokalnog stanovništva, koje se okuplja u njihovoj blizini i kuva „Kurban“.

4. TURIZAM

4.1 Ražanj

Imajući u vidu geografski položaj Ražnja, izvesno je da turizam predstavlja jednu od bitnih formi koja može aktivirati i kulturne sadržaje u samoj opštini i njenoj okolini.

Region Pomoravlja posebno krase Sveta planina Mojsinje kao jedan reprezentativan i specifičan pejzaž sa puno prirodnih vrednosti i značaja za brdsko-planinski turizam, tipičan za centralnu Srbiju. Treba istaći planinu Bukovik (893m), koja spada u gromadne planine u blizini autoputa, bogata bukovom i četinarskom šumom, obiluje pašnjacima i vidikovcima kao i izvorištima više rečica i skrivenih čistih voda i lekovitom florom.

Takođe, kada je u pitanju brdsko-planinski turizam, treba pomenuti i Poslonske planine, koje obezbeđuju trećinu teritorije opštine Ražanj pod šumskim plantažama. Kako su staze markirane, ona se koristi u planinarskim aktivnostima, ali i u lovačkom turizmu zbog postojanja tri komercijalna lovišta u kojima su najzastupljeniji srna, zec, fazan i divlja svinja. Lov se na ovoj teritoriji organizuje više od jednog veka, a trenutno se za lovački turizam koriste privatne kuće, a u planu je izgradnja smeštaja u prirodi na bazi Glamping turizma. Trenutno je na tom potezu zgrada Lovačkog doma koje je mesto okupljanja kako lovaca, tako i izletnika. Ova lokacija se naziva Varnica, nalazi se na brdu iznad Ražnja i udaljena je 6 kilometara od centra grada.

Treba istaći i da Južna Morava protiče kroz opštinu Ražanj u dužini od 20km, što je čini izazovnom za ljubitelje ribolova jer je bogata ribom (šaran, som...).

Na desnoj obali Južne Morave se nalazi manastir Sveti Roman, obnavljan tri puta, a vernici ga nazivaju „osmo svetsko čudo“, upravo zbog poznatih lekovitih moći i kako kažu velikoj milosti Svetog Romana, pa je u tom smislu ovaj manastir poznato odredište verskog turizma. Inače to je mesto gde je sahranjeno srce grofa Rajevskog, a sa druge strane Tolstoju bio nadahnuće da stvori lik grofa Vronskog iz poznatog romana Ana Karenjina.

Kroz opštinu Ražanj prolazi najznačajnija drumska komunikacija na području Republike Srbije, međunarodni put visokog ranga E-75 (Budimpešta-Beograd-Niš-Skoplje), Koridor 10. Najbliži aerodrom je Konstantin veliki u Nišu i nalazi se na oko 50 km od Ražnja. Uključujući i auto put, ukupna dužina puteva je 116 km od čega lokalna samouprava raspolaže sa oko 100 km puteva sa savremenim kolovozom.

Stanovnicima opštine Ražanj dostupan je i železnički saobraćaj. Železnički saobraćaj na području opštine Ražanj, predstavlja međunarodna magistralna pruga Beograd-Mladenovac-Niš-Preševo-državna granica, kao deo koridora 10.

Veza između železničkog i drumskog transporta na području opštine Ražanj ostvaruje se preko železničke stanice u Brajljini, koja je od samog centra u gradu udaljena oko 15 km.

Nakon opšte procene i analize stanja na terenu (prirodni resursi, kulturno nasleđe, saobraćaj i komunikacija, smeštajni kapaciteti i karakteristike turističke ponude i tražnje), mogu se izdvojiti tri osnovne oblasti u kojima su definisani opšti i specifični ciljevi i projekti:

- Razvoj turističke infrastrukture,
- Razvoj marketinga sa posebnim aspektom eko-turizma
- Razvoj preduzetništva sa tradicionalnim zanatima i kuhinjom

Na teritoriji opštine Ražanj nalaze se sledeći ugostiteljski objekti:

- Pored gradskog bazena „Osmača plus“, na raspolaganju su i bazeni "Stević", koji se nalaze u ruralnom okruženju prepunom zelenila sa odličnom pristupačnošću. Ovaj objekat u Starom Bračinu pored bazena, ima bar i restoran. Postoji mogućnost organizovanja kako individualnih tako i grupnih poseta sa kapacitetom do 50 gostiju. Tradicionalna jela i specijaliteti kuće uključujući i „Miloševu sablju“ (poslastica od mesa i povrća), čine ga posebnim u nezaboravnom prirodnom okruženju.
- Turističko domaćinstvo „Borina koliba“, specifičan je smeštajni kapacitet koji se nalazi iznad sela Vitoševac usred četinarske šume, direktno u prirodnom ambijentu, udaljenom 2,5km od naseljenog mesta. Pored usluga smeštaja, do 7 osoba, nudi i organizuje obroke za najviše 50 osoba. Priprema jela i lovački specijaliteti ono je po čemu je ovaj domaći objekat poznat.
- Restoran "Proleće" primer je srpske tradicionalne kuhinje. U prelepom ambijentu i terasi prepunoj zelenila organizuju se razne vrste događaja, do 70 osoba.
- Ugostiteljski objekat "Mis market" nudi domaći i međunarodni meni, kao i razne vrste ugostiteljskih usluga. Ljubazno osoblje i preferencijalni ambijent lična su karta ovog restorana koji može primiti do 100 osoba.
- "Pečenjara SS" se nalazi u centru Ražnja. Nudi sve vrste pečenja, roštilja i salata i može poslužiti do 70 gostiju.
- Kafić "Džipsi" nalazi se u centru na glavnom gradskom šetalištu. Može da primi do 100 gostiju.
- Etno kuća Hrebeljanović u etno okruženju nudi lokalne specijalitete karakteristične za ovo područje; obezbeđen je smeštaj za maksimalno 4 osobe.

- Vinarija „Čaša vina i priča“, nalazi se u selu Pretrkovac 10km udaljena od autoputa E-75. Pored degustacije vina i priče o moravskim vinogradima, nudi tradicionalna jela i specijalitete ovog kraja i sa uslužnim kapacitetom do 30 osoba.

Posebni izazov za naučni i speološki i turizam je speološki objekat (pećina) „Pećura“ u selu Skorica, u opštini Ražanj. Pećura predstavlja suhu pećinu sa niskim intezitetom prokapnih voda u pojedinim njenim delovima na kojima se identifikuju strukture pećinskog nakita u formi saliva, draperija i stalaktita. U pećini je primećena specijalna vrsta slepih miševa (do 100 jediniki) i velikih naslaga guana.

Prema podacima Republičkog zavoda za statistiku, opština Ražanj nije evidentirala promet turista. U 2019. godini zabeleženo je 68 turističkih noćenja, od čega 46 stranih i 22 domaća. 2020. godina obeležila je pad turističkog prometa, verovatno uzrokovan pandemijom virusa Covid-19.

4.2 Bobov Dol

Na teritoriji opštine Bobov dol nalaze se tri restorana, šest kafića i jedna gostinjska kuća. Ne postoji hotel.

Očuvano prirodno okruženje, različiti pejzaži i istorijske znamenitosti u opštini Bobov dol pružaju mogućnosti za razvoj modernog i alternativnog turizma u svim oblicima - eko, ruralnom, kulturnom nasleđu, lovu itd.

Na zemljištu sela Korkina - Gabraševo smešten je fenomen stena „Momata“. Na zemljištu sela Mala Fuča postoje jedinstvene stenovite formacije, kao što poseban utisak ostavlja „Kamen Kralj Marko“. U selu Golem Varbovnik može se videti geološki fenomen (cilindrična formacija stena) - „Kuklata“ / prevod. „Lutka“ visine 10-12 m iznad terena glavne padine.

Na zemljištu sela Gorna Koznica nalazi se pećina „Asandelegija“ (Asan delija). U registru bugarske federacije speleologije nalazi se pod brojem 1004, sa denivelacijom 46 m, dubinom minus - 43; ide gore: 3; Pećina „Asandelegija“ nije u potpunosti istražena.

Na zemljištima grada Bobov Dol, sela Mlamolovo, sela Malo selo, sela Golemo selo i sela Dolistovo postoji zagađenje vazduha i oštećeni tereni kao rezultat rudarske i energetske aktivnosti. Za drugi deo opštine ne postoje podaci o osnovnom zagađenju i oštećenjima reljefa. Ovde je očuvano prirodno okruženje i postoji velika raznolikost pejzaža. Delovi iz zaštićenih zona BG0002108 Skrino i BG0002100 Dolna Koznitsa - zaštićene zone prema Direktivi 79/409 / EEC za zaštitu ptica i zaštićene zone BG0000298 Koniavska planina i BG0001013 Skrino - zaštićene zone prema Direktivi 92/43 / EEC za zaštitu prirodnih staništa i divlja flora i fauna, koji se nalaze u ovom delu opštine, pod odgovarajućom izloženošću dostupne biološke raznolikosti pomoći će u opštini Bobov dol da se stvori i realizuje jedinstveni proizvod za ekoturizam i tematski turizam. Veći procenat - 26,3% učešća zaštićenih zona na teritoriji opštine ozbiljan je preduslov i prilika za razvoj ekoturizma.

Opština Bobov dol ima ogroman potencijal prirodnih resursa i resursa kulturne baštine za razvoj alternativnog turizma - seoskog, eko, sportskog, tematskog itd. Kada čovek koristi oštećene napuštene terene, mogao bi se razviti zabavni turizam - takmičenja konja i motocikala, koristeći objekata za zabavu i zabavu u parku itd.

U vezi sa gore pomenutim resursima turizma, u opštini postoji potencijal za razvoj sledećih osnovnih pravaca:

- Ekoturizam i seoski turizam - u selima, pored zaštićenih zona pod Natura 2000;
- Sportski i zabavni turizam - u oblastima u kojima je rudarska aktivnost završena.
- Turizam, povezan sa tradicionalnom muzikom i zanatima, hobi turizmom, religijom, vinom, tradicionalnom kuhinjom, etnografijom itd. U svim delovima opštine.

Potencijalno tržište turističkih resursa deo je razvoja turističkog proizvoda sa tržišta nacionalnog i jugozapadnog regiona planiranja. Osiguranje tržišta uključuje prioritarnu ponudu ruta u atraktivnoj i očuvanoj prirodi, objekata kulturne baštine, odgovarajućih uslova za prespavanje i kvalitetne hrane.

Za razvoj turizma u opštini prioritet su izgradnja i održavanje infrastrukture, servisiranje turizma, privlačenje turista putem oglašavanja i turističkih objekata, koji se nalaze na teritoriji opštine, čuvajući bezbednost i štiteći prirodu.

5. SWOT ANALIZA

Područje kojem pripadaju opštine Ražanj i Bobov Dol raspolaže brojnim ali, nažalost, u najvećem broju slučajeva nedovoljno iskorišćenim potencijalima kulturno-istorijskog nasleđa. Uz to, posebnu ulogu igraju i prirodni resursi - poljoprivredno zemljište, šumske površine i nezagađena životna sredina koji pružaju dodatni kvalitet za moguću valorizaciju postojećih kulturno-istorijskih spomenika u obe opštine. Najvažniji resursi kulturno-istorijske baštine su svakako crkve i nematerijalna baština.

Regija raspolaže značajnim resursima za proizvodnju energije korišćenjem prirodnih i obnovljivih izvora energije (snaga vetra, vodni potencijal za mini I mikro hidroelektrane), a na pojedinim lokacijama postoje neistražena nalazišta mineralnih sirovina i rudnih bogatstava.

Navedeni resursi se, međutim, slabo koriste, a turistički potencijali i infrastruktura su nerazvijeni, ili su u povoju što je uslovalo da obe opštine pripadaju kategoriji nerazvijenih opština. Ruralna područja se susreću sa značajnim problemima koji su sociološke, infrastrukturne, proizvodne i organizacione prirode.

Osnovni sociološki problemi koji se javljaju u seoskim sredinama su migracije, nepovoljan natalitet i stara poljoprivredna domaćinstva. Infrastrukturni problemi su brojni, i znatno su izraženiji u seoskim sredinama gde komunalna infrastruktura gotovo da i ne postoji. Velika razućenost sela dodatno doprinosi slaboj saobraćajnoj povezanosti seoskih sredina sa gradskim centrom.

Postojeći turistički kapaciteti su vrlo skromni, a seoski turizam nije razvijen. Nedostaje projektna i planska dokumentacija. Finansijska sredstva nisu dostupna. Preradni kapaciteti koji su bili nosioci proizvodnje su u sporom procesu transformacije. Opštinski budžeti su niski. Briga o zaštiti životne sredine je skromnom nivou.

U narednom periodu je neophodno paralelno raditi na ekonomskom i društvenom razvoju opština sa posebnom pažnjom na razvoj ruralnih područja.

SNAGE	SLABOSTI
<ul style="list-style-type: none"> • Kulturno-istorijsko nasleđe koje je bogato • Postojanje znanja u opštini za realizaciju kulturno-umetničkih događaja • Postojanje pouzdanih aktera u kulturi van opštine • Opštinska politika popularizacije svesti lokalne zajednice o svom kulturno-istorijskom nasleđu • Postojanje strateškog dokumenta za razvoj kulture u opština • Infrastruktura u kulturi je na dobrom nivou • Postojanje prirodnih resursa, zaštićenih područja i prirodnih fenomena • Dobar potencijal za alternativni turizam i eko-turizam • Blizina kulturno-istorijskog spomenika od svetskog značaja "Rilski manastir" • Blizina dobro razvijenih turističkih destinacija - Sapareva Banja, Boboševo, Kustendil, Rila • Dobar transportni geografski položaj • Dobra transportna pristupačnost na regionalnom nivou kroz prolazni transportni koridor IV • Očuvane tradicije • Sačuvana zbirka Etnografskog muzeja u selu Mlamolovo • Osnovali folklorne ansamble u opštini Bobov dol • Stvorio folklornu muziku i pevačke sastave • Organizovanje festivala tradicionalnog folklora u selu Novoseljane • Inicijativa lokalne uprave u smislu privlačenja investicija za razvoj turizma • Trenutna strategija razvoja turizma u opštini Bobov dol 	<ul style="list-style-type: none"> • Nedovoljna diverzifikacija opštinskih aktera u kulturi • Nepostojanje događaja posvećenih kulturno-istorijskoj bastini • Nepostojanje lokalnog stručnog znanja o kulturno-istorijskom nasleđu • Nedovoljna budžetska sredstva • Nedovoljna stručnost menadžera • Nedovoljno održavanje postojećih istorijskih spomenika • Nepostojanje opštinskog tela posvećen valorizaciji kulturno-istorijskog nasleđa • Nedovoljan broj projekata u oblasti kulturno-istorijskog nasleđa • Nema mesta za smeštaj • Nerazvijeni sektor usluga • Nedostatak ulaganja • Nedostatak finansiranja • Prisustvo zagađenja vazduha i vode kao rezultat aktivnosti TE „Bobov dol“ • Nedostatak istraživanja i razvoja.

<ul style="list-style-type: none"> • Trenutna strategija zaštite kulturnog nasleđa 	
ŠANSE	PRETNJE
<ul style="list-style-type: none"> • Iskoriscenje Koridora 10 • Domaci fondovi • Internacionalni program • Razvoj podsticajnih mera od strane lokalne samouprave u oblasti valorizacije kulturno-istorijskog nasledja • Regionalna saradnja • Saradnja sa drugim opstinama • Internacionalna saradnja (Bugarska, Francuska...) • Kuca Moravka kao embrion zavicajnog muzeja • Uspostavljanje centra za popularizaciju i učenje zanata crepuljarstva • Povećanje interesa za alternativni turizam i eko-turizam • Kreiranje turističkih ruta • Raznovrsnost kulturnog kalendara i kreiranje oblika turističkih atrakcija • Marketing i oglašavanje destinacije i lokacija u regionu, uključujući kombinovane turističke rute • Povećanje kapaciteta za pružanje turističkih usluga • Pružanje partnerske i stručne podrške institucijama kulture i nevladinim organizacijama za primenu i implementaciju projekata zaštite i održivog upravljanja nematerijalnom kulturnom baštinom • Finansiranje iz fondova Evropske unije • Promovisanje prekogranične saradnje • Osnivanje turističko -informacionog centra u opštini, u svrhu promocije kulturne baštine • Promovisanje regionalne saradnje sa susednim opštinama • Promovisanje međunarodne saradnje 	<ul style="list-style-type: none"> • Losa ekonomska situacija • Nedovoljan nivo drustvenog razvoja • Nedostatak koordinacije između programa i aktivnosti • Loše održavanje kulturnih vrednosti • Poteškoće u vođenju opštinske politike zbog nedostatka sopstvenih sredstava, uključujući implementaciju projekata. • Negativni demografski trendovi • Nedovoljno oglašavanje i marketing destinacije.

6. VIZIJA, PRIORITETI I STRATEŠKI CILJEVI PREKOGRANIČNE SARADNJE RAŽNJA I BOBOVOG DOLA

Strateška pitanja polazna su tačka za donošenje odluke koja pitanja će postati fokus strateškog plana. Strateška pitanja saradnje unutar vizije prekograničnog područja mogu se definisati na sledeći način:

- U kojim sektorima treba raditi na uspostavljanju saradnje i koje treba jačati da bi oživele i promovisali kulturno nasleđe i njegovo održivo korišćenje?
- Koji su zajednički projekti održivog razvoja koji će najverovatnije imati neposredan ili kratkoročni efekat na razvoj lokalne zajednice i angažovanje stanovništva?
- Koji su projekti u infrastrukturnom razvoju kulturnog nasleđa pograničnog područja potrebni da bi ojačali kratkoročne i srednjeročne procese lokalnog ekonomskog razvoja?
- Kojem razvoju infrastrukture treba težiti radi očuvanja, zaštite i promovisanja naše kulturnog nasleđa?
- Koje institucionalne kapacitete treba uspostaviti ili ojačati u da bi podržali i poboljšali održivo korišćenje kulturnog nasleđa u prekograničnoj regiji?
- Koje mogućnosti treba razviti da bi povećali finansijski kapacitet opština za veće učešće u prekograničnoj saradnji u oblasti valorizacije kulturnog nasleđa?

Proces strateškog planiranja podrazumeva identifikovanje strateških pitanja, tj. pitanja koja su važna za postizanje željene vizije i koja su se pokazala važnim u SWOT analizi. Pri selekciji kritičnih strateških pitanja u obzir su uzeti sledeći kriterijumi:

- Kada će se prekogranična regija suočiti s kritičnim pitanjem?
- Kolike će biti razmere uticaja tog pitanja?
- Koliko teško će biti baviti se rešavanjem tog pitanja?
- Da li će rešavanje ovog pitanja zahtevati stvaranje novih partnerstva?
- Da li će rešavanje ovog pitanja zahtevati izdvajanje značajnih sredstava?
- Koje su moguće posledice ako se ovo pitanje ne počne rešavati?

Strateška pitanja bilo kog održivog razvoja bilo koje institucije (republike, opštine, preduzeća, ustanove i sl.) uobičajeno proizilaze iz strateškog plana razvoja te institucije i evidentiranih problema, pri čemu skoro uvek između njih postoji određena uzročna – posledična veza. Ta veza je izraženija tj. uočljivija u deduktivnim postupcima izrade strateških i akcionih planova, kada ne postoji unapred stručno kreirana i dovoljno jasna vizija i kada se problemi rešavaju više po posledicama, a manje po uzrocima. Savremeni razvoj današnjih opština i gradova, pa čak i delova gradova je nezamisliv bez participativno usvojene, svima dostupne i poznate vizije i strateških planova, zajedno sa kompatibilnom misijom, principima kojih se treba individualno pridržavati i strateških ciljeva koje treba kratkoročno ostvarivati.

Aktuelna situacija nameće pitanje kako ojačati postojeće kapacitete, ali i kako izgraditi, ustanoviti nove mehanizme i praksu koji će voditi ka realizaciji postavljenih strateških ciljeva.

Na osnovu prethodnog nedvosmisleno je da prekogranična regija zaostaje i da se razvija kao tipična

periferija u geografskom i socijalno - ekonomskom aspektu. S druge strane, regija poseduje brojne strateške prednosti, koje bi mogle da značajno intenziviraju njen razvoj u slučaju pravilno određene i primenjene regionalne politike i da kao konačni cilj poboljšaju kvalitet života lokalnog stanovništva i regiju pretvore u atraktivno mesto za poslovanje i život.

Ostvarivanje željene situacije zahteva održanje zacrtanih principa, u odnosu na koje odgovarajuća vizija, prioriteta i ciljevi ove Strategije treba da se odrede. Sa jedne strane, mora se uzeti u obzir prekogranični karakter dokumenta, a sa druge - okolnost da je valorizacija kulturno-istorijskog nasleđa regulisan nacionalnim normativnim okvirima u Bugarskoj i Srbiji. Oni pretpostavljaju poštovanje određenih postulata i procedura, tako da ciljevi i mere određeni u ovom dokumentu mogu da se pretvore u realne političke i strateške instrumente za razvoj i upravljanje odgovarajućih teritorija s obe strane granice.

Uzimajući sve gorenavedeno u obzir, definisani su sledeći osnovni principi ove Strategije za oživljavanje, promovisanje i održivo korišćenje kulturnog nasleđa Ražnja i Bobovog Dola.

Prekogranična saradnja mora da se razmatra kao inovativno oruđe za intenziviranje regionalnog i lokalnog razvoja s obe strane granice, a ovo oruđe treba da obezbedi neophodnu osnovu za ostvarivanje integriteta između zajedničkih prednosti i postojećih politika na polju održivog razvoja teritorijalnih jedinica s obe strane granice.

Drugi vodeći princip strategije je partnerstvo, koje zahteva obezbeđivanje neophodnih uslova za izgradnju efikasnog međuodnosa između lokalnih i državnih vlasti, struktura građanskog društva i predstavnika biznisa. Partnerstvo i rad u širokim mrežama mogu da značajno unaprede efektivnost procesa vezanih za planiranje i upravljanje na ovoj teritoriji, što bi sa svoje strane moglo da ozbiljno stimuliše njihov razvoj.

Treći princip ove strategije je princip koordinacije. Ovaj princip zahteva postizanje logičnog međuodnosa između aktivnosti unutar upravljačkih struktura i između samih struktura na svim nivoima da bi se postigao očekivani stepen razvoja prekogranične saradnje između pograničnih teritorija.

Princip „zaokružene celine“ je još jedan važan princip, koji pretpostavlja bliske veze i međuodnose između aktivnosti, određene različitim prioritetima i akcijama za postizanje kompleksnog društvenog i ekonomskog efekta i povećanje pozitivnih uticaja razvoja prekogranične saradnje.

Princip transparentnosti u upravljanju dokumentima nalaže dostupnost jasno izraženog, izvodljivog i razumljivog sistema monitoringa za implementaciju strateških ciljeva određenih dokumentom.

Vizija odgovara na nekoliko pitanja na sintetizovan način: „Gde smo sada?“ „Gde bismo želeli da budemo?“, „Šta bismo želeli da postignemo?“, „Kako da znamo da smo to postigli?“ Realističnim formulisanjem Vizije određujemo kako bismo želeli da „vidimo“ proces saradnje između pograničnih regija u njegovom idealnom obliku posle postizanja određenih ciljeva.

Kreirana iz ovih motiva, **Vizija** razvoja prekogranične saradnje u ciljnoj regiji može se predstaviti sledećom porukom:

„Kulturna baština kao zalog za identitet i prepoznatljivost, ali i osnov za održivi i inkluzivni razvoj lokalne zajednice“

Implementacija vizije treba da se ostvari pod uslovima bliskog međuodnosa i partnerstva između lokalnih entiteta u celini, predstavnika privrede, struktura građanskog društva, državnih i lokalnih vlasti iz pograničnih teritorija. Ona se mora realizovati na osnovu dobro isplaniranih strateških ciljeva, prioriteta, mera i specifičnih akcija, usmerenih ka efikasnom iskorišćavanju lokalnog potencijala.

6.1 Prioriteti

Na osnovu principa na kojima počiva ova Strategija i vizije zajedničkog održivog razvoja pograničnih opština, a oslanjajući se na trenutno stanje razvoja dve opštine, definisani su sledeći prioriteti:

1. Stvaranje uslova za uspostavljanje efektivnog partnerstva između vlasti s obe strane granice, struktura građanskog društva i biznisa. Na prvom mestu to je povezano sa prevazilaženjem svih problema i teškoća u interakciji između prekograničnih teritorija, na institucionalnom i infrastrukturnom nivou, kao preduslovom za stvaranje uslova za implementaciju efikasne i stabilne prekogranične saradnje.

2. Jačati praksu upravljanja kulturnim nasleđem, koja povezuje njegovo održivo korišćenje i razvoj opštine. Lokalna samouprava podstiče, pre svega, ustanove zaštite i druge relevantne ustanove, resore i sektore da u procesima upravljanja kulturnom baštinom stave veći fokus na njeno korišćenje, upravljanje, održavanje, interpretaciju, adaptaciju i dostupnost. Ovo podrazumeva podsticanje izrade strateških i planskih dokumenata, kao što su planovi upravljanja, akcioni planovi, biznis planovi, studije izvodljivosti, planovi interpretacije, edukacije, turističke promocije i slično, kao sastavni deo procesa restauracije i konzervacije, kako bi se osiguralo da investiranje u zaštitu baštine aktivno doprinese dugoročnom razvoju lokalne zajednice. Vodeći principi treba da budu principi održivog lokalnog razvoja, sa akcentom na očuvanju i vrednovanju kulturno-istorijskog nasleđa u okviru čiste i relativno očuvane prirodne sredine. Generalno, strategija uzima u obzir međunarodne norme, evropske direktive i nacionalne zakone Bugarske i Srbije na polju zaštite kulturno-istorijskog nasleđa, životne sredine i integracije njenih problema u druge politike, uključujući prekograničnu saradnju.

3. Unapređenje ljudskih resursa i administrativnog kapaciteta za upravljanje kulturnom baštinom. Lokalna samouprava podstiče projekte koji podrazumevaju saradnju javnog, privatnog i civilnog sektora iz oblasti zaštite i korišćenja kulturne baštine, čime se stvara komplementarni pristup ovom polju. Nadležnost zavoda za zaštitu spomenika kulture, arhiva, biblioteka i muzeja jeste da procenjuju, analiziraju, izrađuju studije i daju preporuke za zaštitu i upotrebu različitih tipova materijalnog i nematerijalnog kulturnog nasleđa. Povezivanjem sa udruženjima i privatnim inicijativama, ove institucije realizuju projekte i van svoje osnovne delatnosti, koji za cilj imaju unapređenje i promociju kulturne baštine. Na ovaj način se, kroz vertikalno resorno povezivanje, doprinosi aktiviranju i popularizaciji kulturne baštine. Zaštita kulturne baštine i institucije koje se bave ovom delatnošću zvanično pripadaju resoru kulture; međutim, baština je neodvojiv element urbanog planiranja i razvoja društvenih aktivnosti jer prepoznaje i tumači elemente prošlosti u kontekstu sadašnjosti i planiranja budućnosti. Sektor kulturnog nasleđa je, tako, neodvojiv od urbanog planiranja, obrazovanja, nauke i razvoja privrede, turizma i kreativne industrije. Lokalna samouprava, zato, obavezuje sve ustanove nad kojima je nadležna na sve oblike saradnje koja, pored zaštite shvaćene kroz

konzervatorske aktivnosti, afirmiše i promoviše stvaranje i aktivnu i odgovornu upotrebu kulturnog nasleđa lokalne zajednice.

4. Pretvaranje prekogranične saradnje iz administrativnog pojma u rutinsku praksu za lokalne entitete. Preduslov za ovo su tradicija u ljudskim međuodnosima, sličnosti u jeziku, kulturi i tradiciji, kao i bogato kulturno-istorijsko nasleđe i dobro organizovan kulturni život. U širem i čisto pragmatičnom aspektu, dostupnost arheoloških, istorijskih i arhitektonskih i etnografskih mesta, crkava, manastira i muzeja, ekonomska, kulturna, sportska i svaka druga saradnja. Periodični događaji i festivali u kulturnom kalendaru predstavljaju znatne preduslove za razvoj kulturnog, obrazovnog, seoskog, verskog i drugih vrsta specijalizovanog turizma.

6.2 Strateški ciljevi

Glavni strateški cilj za razvoj prekogranične saradnje u pograničnom području i opštinama Ražanj i Bobov Dol je da se ujedine naponi vlasti, struktura građanskog društva, poslovnih i lokalnih entiteta u celini u postizanju stabilnog održivog razvoja pogranične teritorije efektivnim iskorišćavanjem šansi za prekograničnu saradnju i opštih prednosti regije.

Da bi se ostvario ovaj cilj i na osnovu određenih prioriteta, formulisani su sledeći specifični i logično povezani strateški ciljevi:

Prioritet 1: Stvaranje uslova za uspostavljanje efektivnih partnerstava

Cilj 1.1. Izgradnja institucionalne osnove za efektivnu prekograničnu saradnju

Cilj 1.2. Obezbeđenje dostupnih informacija o prekograničnoj saradnji i šansama za partnerstva između zainteresovanih strana i građana i kreiranje baza podataka

Prioritet 2: Jačati praksu upravljanja kulturnim nasleđem koja povezuje njegovo održivo korišćenje i razvoj opštine.

Cilj 2.1. Obezbeđenje slaganja i integriteta strateških i planskih dokumenata na polju valorizacije kulturnog i istorijskog nasleđas obe strane granice

Cilj 2.2. Privlačenje investicija

Cilj 2.3. Podrška malom i srednjem biznisu

Cilj 2.4. Podrška razvoju turizma

Cilj 2.5. Unapređenje saobraćajne i prijemne infrastrukture

Cilj 2.6. Primena principa stabilnog regionalnog razvoja obezbeđenjem pomoći aktivnostima za kvalitetnije iskorišćavanje kulturno-istorijskog potencijala područja.

Prioritet 3. Unapređenje ljudskih resursa i administrativnog kapaciteta za upravljanje kulturnom baštinom.

Cilj 3.1. Unapređenje administrativnog kapaciteta

Cilj 3.2. Razvoj i efikasno upravljanje ljudskim resursima u oblasti valorizacije kulturnog i istorijskog nasleđa

Prioritet 4. Pretvaranje prekogranične valorizacije kulturnog nasleđa iz administrativnog pojma u rutinsku praksu za lokalne entitete.

Cilj 4.1. Razvoj zajedničkih poslovnih inicijativa

Cilj 4.2. Realizacija zajedničkih aktivnosti

Cilj 4.3. Stvaranje zajedničkog medijskog prostora

Cilj 4.4. Stvaranje zajedničkog kulturnog kalendara

Cilj 4.5 Objedinjavanje turističke ponude

6.3 Mehanizmi postizanja strateških ciljeva

Postizanje svakog strateškog cilja pretpostavlja primenu različitih pristupa i mera uz očuvanje opšteg pravca Strategije. Ova činjenica nalaže potrebu praćenja određene logike u ostvarenju zacrtanih ciljeva. Ova strategija će biti primenjena u društvenom i ekonomskom okruženju koje se dinamično razvija. Uspješna primena Strategije pretpostavlja preduzimanje daljih napora u značajnom vremenskom periodu uz dobru koordinaciju planova i aktivnosti, realizovanih od strane različitih državnih i opštinskih institucija i organizacija, u aktivnom partnerstvu sa organizacijama iz vanprivrednog sektora, u dijalogu sa predstavnicima privatne poslovne inicijative i medijima u području prekogranične saradnje.

Implementacija gore navedenih ciljeva zahteva postizanje novog nivoa konkretnosti u lokalnoj politici u pogledu razvoja održivog korišćenja kulturnog nasleđa. Prihvatanje paradigme održivog razvoja kao adekvatne skale za procenu i delotvornu intervenciju pri rešavanju problema prekogranične saradnje u regiji pretpostavlja potrebu za prihvatanjem definitivnog opsega i skale primene:

- Implementacija aktivnosti iz ove strategije na opštinskom nivou;
- usmeravanje ka određenim grupama, organizacijama i institucijama - predstavnicima zainteresovanih strana - angažovane u procesu valorizacije kulturnog nasleđa u području, koje imaju posrednički karakter u pogledu implementacije strategije;
- efektivnost u izboru učesnika i grupa za izvršavanje raznih aktivnosti koje su nastale iz Strategije.
- Prethodna analiza izvodljivosti odgovarajućih aktivnosti i mera. Procena uticaja integralnih i sistemskih faktora koji deluju na prekograničnom nivou.
- Garantovanje visokog stepena transparentnosti monitoringa i evaluacije
- Stvaranje realnih uslova za efektivno učešće u procesu donošenja odluka i kontroli nad implementacijom odluka u ime predstavnika svih zainteresovanih strana, kao i ostalih članova lokalnih entiteta u području.

6.4 Procena rizika

Faktori rizika, koji mogu dovesti do teškoća ili odstupanja od pravca implementacije Strategije mogu se predstaviti u sledećim grupama:

- Nedovoljna saradnja lokalnih igrača – nosilaca odluka;
- Postojanje deficita u organizaciji i kapacitetu upravljanja Strategijom, tj. u državnim/opštinskim administracijama u području, što može dovesti do loše koordinacije, kašnjenja u nekim od planiranih aktivnosti za implementaciju strategije i kao posledica toga stvoriti pritisak i sumnjičavost među predstavnicima lokalnih nosilaca odluka.

Kako bi se navedeni rizici sveli na najmanju moguću meru i minimizirao njihov negativan mogući efekat, neophodno je uključiti sve relevantne nosioce odluka u sve faze pripreme i realizacije ove Strategije i pravovremeno ih informisati o svim aktivnostima.

Već postojeće administrativne strukture u obe opštine trebalo bi dalje unapređivati i uključivati u sve aktivnosti oko realizacije Strategije, a posebnu pažnju pokloniti realizaciji projekata u partnerstvu sa nevladinim sektorom, koji bi delom mogao da nadomesti manjak administrativnih kapaciteta.

7. MENADŽMENT STRATEGIJE

Menadžment Strategije i monitoring su sastavni delovi aktivnosti, okrenuti povećanju mogućnosti za efikasnu implementaciju. Menadžment i monitoring treba da se izvršavaju na svakom stupnju procesa projektovanja, primene i poboljšanja mera i politika uključenih u strategiju.

Glavni cilj menadžmenta Strategije treba da bude okrenut efektivnoj raspodeli i korišćenju sredstava radi postizanja najvećih mogućih ekonomskih i socijalnih rezultata visokim stepenom koordinacije aktivnosti pojedinačnih organizacija i institucija iz prekograničnog područja. Implementacija ove strategije u datom institucionalnom medijumu kao nastavljanje i proširenje pristupa i mera menadžmenta za prevazilaženje problema sa kojima se suočava prekogranična saradnja u području, nalaže postizanje visokog stepena kompatibilnosti i vremenske usklađenosti. Suštinski deo ovih teškoća, registrovan u izvršenom istraživanju i stručnoj proceni vođene politike, vezan je za dupliranje aktivnosti i neadekvatno iskorišćavanje postojećih resursa, izazvano nepostojanjem dobre koordinacije između različitih institucija i organizacija koje su bile angažovane ili moraju biti angažovane na implementaciji ove Strategije. Iz ovog razloga, prioritet u definisanju glavnog cilja menadžmenta i monitoringa Strategije dat je problemu koordinacije i efikasnosti predviđenih mera.

Glavne institucije koje će implementirati Strategiju su opštinske administracije. Detaljno, postupak za menadžment Strategije uključuje sledeće nivoe:

1. Odobrenje političke odluke za implementaciju Strategije - kroz odluku opštinskih administracija u odgovarajućim opštinama;
2. Formiranje tima za menadžment Strategije, koji čine:
 - a) predsednici opština s obe strane granice;
 - b) stručnjaci iz odgovarajućih odseka opštinskih uprava ili opštinskih preduzeća (ustanova), angažovani isključivo na menadžmentu ove Strategije;
 - c) građansko društvo i predstavnici poslovne zajednice;
3. Edukacija tima za upravljanje implementacijom Strategije u skladu sa njenim glavnim ciljevima i mogućim načinima implementacije;
4. Stvaranje stalnih komisija, koje će snositi odgovornost za određivanje prioriternih sfera i oblika saradnje koji će biti započeti na teritoriji opštine;
5. Implementacija prioriternih projekata;
6. Priprema i prezentacija periodičnih izveštaja i analize rezultata implementacije Strategije.

8. AKCIONI PLAN

Prioritet/Cilj /Mera	Odgovorne institucije	Rok za implementaciju
Prioritet 1: Stvaranje uslova za uspostavljanje efektivnih partnerstava		
Cilj 1.1. Izgradnja institucionalne osnove za efektivnu prekograničnu saradnju		
Mera 1.1.1 Stvaranje efektivnog sistema menadžmenta Strategije	Opštine Ražanj i Bobov Dol	2022-2025.
Mera 1.1.2. Proučavanje organizacionih struktura u opštinama u obe opštine	Opštine Ražanj i Bobov Dol	2022-2025.
Mera 1.1.3. Stvaranje stalnih specijalizovanih institucija (komisija) u opštinskim administracijama za poslove prekogranične saradnje	Opštine Ražanj i Bobov Dol	2022-2025.
Cilj 1.2. Obezbeđenje dostupnih informacija o prekograničnoj saradnji i šansama za partnerstva između zainteresovanih strana i građana i kreiranje baza podataka		
Mera 1.2.1. Stvaranje i podrška specijalizovanim veb stranicama na internetu	Opštine Ražanj i Bobov Dol	2022-2025.
Mera 1.2.2. Stvaranje internet kataloga za strukture građanskog društva i poslovnih jedinica, zainteresovanih za razvoj prekogranične saradnje	Opštine Ražanj i Bobov Dol	2022-2025.
Mera 1.2.3. Objavljivanje vodiča o uspostavljanju partnerstava i rada u mrežama	Opštine Ražanj i Bobov Dol	2022-2025.
Mera 1.2.4. Izrada promotivnog materijala (reklama i informativnih brošura i postera);	Opštine Ražanj i Bobov Dol	2022-2025.

Prioritet/Cilj /Mera	Odgovorne institucije	Rok za implementaciju
Prioritet 2: Jačati praksu upravljanjakulturnim i istorijskim nasleđem, koja povezuje njegovo održivo korišćenje i razvoj opštine		
Cilj 2.1. Obezbeđenje slaganja i integriteta strateških i planskih dokumenata na polju valorizacije kulturnog i istorijskog nasleđa s obe strane granice		
Mera 2.1.1. Proučavanje i usklađivanje dokumenata strateškog planiranja u obe opštine	Opštine Ražanj i Bobov Dol	2022-2025.
Mera 2.1.2. Stvaranje baze podataka sa prioriternim projektima u oblasti valorizacije kulturnog i istorijskog nasleđa	Opštine Ražanj i Bobov Dol	2022-2025.
Mera 2.1.3. Ciljno zoniranje teritorije područja u skladu sa ciljevima razvoja prekogranične saradnje za valorizaciju kulturnog i istorijskog nasleđa;	Opštine Ražanj i Bobov Dol	2022-2025.
Cilj 2.2. Privlačenje investicija		
Mera 2.2.1. Izrada plana marketinškog nastupa i investicione promocije smeštajnih delatnosti za Ražanj i Bobov Dol	Opštine Ražanj i Bobov Dol	2022-2025.
Mera 2.2.2. Zajedničko učešće u nacionalnim i internacionalnim investicionim forumima i sajmovima	Opštine Ražanj i Bobov Dol	2022-2025.
Cilj 2.3. Podrška malom i srednjem biznisu		
Mera 2.3.1. Izrada zajedničkog prekograničnog programa za podršku saradnje između malih i srednjih preduzeća s obe strane granice u valorizaciji kulturno-istorijskog nasleđa	Opštine Ražanj i Bobov Dol	2022-2025.
Mera 2.3.2. Organizovanje sajмова i izložbi	Opštine Ražanj i Bobov Dol	2022-2025.
Cilj 2.4. Podrška razvoju turizma		
Mera 2.4.1. Definisane zajedničke turističke ponude	Opštine Ražanj i Bobov Dol	2022-2025.
Mera 2.4.2. Izrada propagandnog materijala	Opštine Ražanj i Bobov Dol	2022-2025.
Mera 2.4.3. Zajednički nastupi na sajmovima	Opštine Ražanj i Bobov Dol	2022-2025.
Cilj 2.5. Unapređenje saobraćajne i prijemne infrastrukture		
Mera 2.5.1. Stvaranje prekograničnog programa za poboljšanje stanja povezujuće saobraćajne	Opštine Ražanj i Bobov Dol	2022-2025.

infrastrukture za ključne lokacije kulturno-istorijskog nasleđa		
Mera 2.5.2. Pобољшanje signalizacije povezujuće saobraćajne infrastrukture za ključne lokacije kulturno-istorijskog nasleđa	Opštine Ražanj i Bobov Dol	2022-2025.
Mera 2.5.3 Uspostavljanje centra za popularizaciju, učenje crepuljarstva u Ražnju	Opština Ražanj	2025.
Mera 2.5.4 Uspostavljanje centra za tumačenje i promociju rudarstva u Bobovom Dolu	Opština Bobov Dol	2025.
Mera 2.5.5 Pretvaranje Kuće Moravke u zavičajni muzej	Opština Ražanj	2025.
Cilj 2.6. Primena principa stabilnog regionalnog razvoja obezbeđenjem pomoći aktivnostima za kvalitetnije iskorišćavanje kulturno-istorijskog potencijala područja		
Mera 2.6.1. Proučavanje šansi za privlačenje investicija za smeštajne i ugostiteljske delatnosti u Ražnju i Bobovom Dolu;	Opštine Ražanj i Bobov Dol	2022-2025.
Mera 2.6.2. Integracija principa valorizacije kulturno-istorijskog nasleđa u strateške dokumente u oblasti regionalnog i lokalnog razvoja	Opštine Ražanj i Bobov Dol	2025.
Mera 2.6.3. Izrada projekata valorizacije kulturno-istorijskog nasleđa u oblasti održivog regionalnog razvoja	Opštine Ražanj i Bobov Dol	2023.

Prioritet/Cilj /Mera	Odgovorne institucije	Rok za implementaciju
Prioritet 3. Unapređenje ljudskih resursa i administrativnog kapaciteta za upravljanje kulturnom baštinom.		
Cilj 3.1. Unapređenje administrativnog kapaciteta		
Mera 3.1.1. Proučavanje i procena administrativnog kapaciteta u obe opštine;	Opštine Ražanj i Bobov Dol	2022.
Mera 3.1.2. Izrada zajedničkog prekograničnog programa za obuku i kvalifikaciju opštinskih službenika;	Opštine Ražanj i Bobov Dol	2023.
Mera 3.1.3. Izrada i implementacija integrisanog informacionog sistema za potrebe prekogranične saradnje	Opštine Ražanj i Bobov Dol	2023.
Cilj 3.2. Razvoj i efikasno upravljanje ljudskim resursima u oblasti valorizacije kulturnog i istorijskog nasleđa		
Mera 3.2.1. Sprovođenje istraživanja o potrebama za osobljem u opštinskim strukturama obe opštine;	Opštine Ražanj i Bobov Dol	2022.
Mera 3.2.2. Izrada i otpočinjanje zajedničkog prekograničnog programa za profesionalnu obuku;	Opštine Ražanj i Bobov Dol	2022.
Mera 3.2.3. Stvaranje sistema za komunikaciju i saradnju između obrazovnih struktura i poslovnih struktura u obe opštine;	Opštine Ražanj i Bobov Dol	2023.

Prioritet/Cilj /Mera	Odgovorne institucije	Rok za implementaciju
Prioritet 4. Pretvaranje prekogranične valorizacije kulturnog nasleđa iz administrativnog pojma u rutinsku praksu za lokalne entitete.		
Cilj 4.1. Razvoj zajedničkih poslovnih inicijativa		
Mera 4.1.1. Organizovanje prekograničnog foruma	Opštine Ražanj i Bobov Dol	2023.
Mera 4.1.2. Stvaranje regionalnog kvartalnog poslovnog biltena	Opštine Ražanj i Bobov Dol	2022.
Cilj 4.2. Realizacija zajedničkih aktivnosti		
Mera 4.2.1. Organizacija prekograničnog foruma	Opštine Ražanj i Bobov Dol	2023.
Mera 4.2.2. Priprema zajedničkih predloga projekata	Opštine Ražanj i Bobov Dol	2023-2025.
Cilj 4.3. Stvaranje zajedničkog medijskog prostora		
Mera 4.3.1. Razmena informativnog materijala između medija	Opštine Ražanj i Bobov Dol u saradnji sa medijima iz obe opštine i regiona	2022-2025.
Mera 4.3.2. Formiranje zajedničke veb strane povezane sa društvenim medijima	Opštine Ražanj i Bobov Dol	2022.
Cilj 4.4. Stvaranje zajedničkog kulturnog kalendara		
Mera 4.4.1. Proučavanje i sistematizacija kulturnih događaja u prekograničnoj regiji	Opštine Ražanj i Bobov Dol	Tokom celog perioda
Mera 4.4.2. Organizovanje zajedničkih kulturnih događaja	Opštine Ražanj i Bobov Dol	Tokom celog perioda
Cilj 4.5 Objedinjavanje turističke ponude		
Mera 4.5.1. Izrada zajedničkog promotivnog materijala	Opštine Ražanj i Bobov Dol	2022.
Mera 4.5.2.. Nastupi na sajmovima	Opštine Ražanj i Bobov Dol	2022-2025.
Mera 4.5.3. Formiranje zajedničke veb strane povezane sa društvenim medijima	Opštine Ražanj i Bobov Dol	2022.

